

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ ХАРКІВСЬКИЙ
НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ В.Н.КАРАЗИНА

ФАКУЛЬТЕТ ПСИХОЛОГІЇ
КАФЕДРА ЗАГАЛЬНОЇ ПСИХОЛОГІЇ

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА

на тему: «ВЗАЄМОЗВ'ЯЗОК ОСОБИСТІСНИХ ОСОБЛИВОСТЕЙ ТА
СУБ'ЄКТИВНОГО ПОЧУТТЯ СВОБОДИ»

Виконала: студентки 2 курсу групи ЗПС-61
другого (магістерського) рівня вищої освіти
освітньо-професійної програми «Психологія»
за спеціальністю 053 – ПСИХОЛОГІЯ
ОБРАЗКОВОЇ МАР'ЯНИ

Керівник: кандидат психологічних наук,
доцент кафедри загальної психології,
ЯВОРОВСЬКА ЛЮБОВ

Чотирьохрівнева шкала оцінювання
Кількість балів: _

Члени комісії _

(підпис) (прізвище та ініціали)

(підпис) (прізвище та ініціали)

(підпис) (прізвище та ініціали)

м. Харків – 2024 рік

Зміст

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ДОСЛІДЖЕННЯ ПРОБЛЕМИ СУБ'ЄКТИВНОГО ПОЧУТТЯ СВОБОДИ ТА ЙОГО ВЗАЄМОЗВ'ЯЗОК З ОСОБИСТІСНИМИ ОСОБЛИВОСТЯМИ.....	7
1.1 Розвиток концепцій свободи та їхній вплив на суспільство і особистість у філософсько-психологічному контексті.....	7
1.2 Теоретичний аналіз досліджень взаємозв'язків між почуттям свободи та особистісними характеристиками.....	15
ВИСНОВОК ДО ТЕОРЕТИЧНОЇ ЧАСТИНИ	22
РОЗДІЛ 2. МЕТОДИЧНІ ОСНОВИ ДОСЛІДЖЕННЯ ВЗАЄМОЗВ'ЯЗКУ ОСОБИСТІСНИХ ОСОБЛИВОСТЕЙ ТА СУБ'ЄКТИВНОГО ПОЧУТТЯ СВОБОДИ	24
2.1 Опис методів дослідження	24
ВИСНОВКИ ДО ДРУГОГО РОЗДІЛУ	29
РОЗДІЛ 3 ЕМПІРИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ВЗАЄМОЗВ'ЯЗКУ ОСОБИСТІСНИХ ОСОБЛИВОСТЕЙ ТА СУБ'ЄКТИВНОГО ПОЧУТТЯ СВОБОДИ.....	30
3.1 Мета, завдання емпіричного дослідження та характеристика вибірки.....	30
3.2 Виявлення та порівняння кореляцій між почуттям свободи та особистісними особливостями у групах ВПО та місцевих жителів.....	31
3.3 Аналіз взаємозв'язку почуття свободи з соціально-демографічними показниками у загальній вибірці.....	43
ВИСНОВКИ ДО ТРЕТЬОГО РОЗДІЛУ	46
ЗАГАЛЬНІ ВИСНОВКИ	48
СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ.....	50
АНОТАЦІЯ	56
ABSTRACT	57

ВСТУП

Свобода завжди була центральною цінністю українського суспільства, але саме у періоди складних випробувань її значення стає особливо відчутним. Війна, що охопила Україну, змінила не лише політичний та соціальний ландшафт, але й глибоко вплинула на колективну свідомість, змушуючи кожного переосмислити, що означає бути вільним. Для багатьох, особливо тих, хто вимушений був залишити рідні домівки, свобода перетворилася з абстрактної ідеї на гостру життєву необхідність — джерело сили, яке підтримує дух і дає змогу вистояти. У цьому контексті свобода постає не лише як філософська чи екзистенційна категорія, але й як практична опора, що допомагає людині знайти себе і пристосуватися до нових обставин.

В сучасному суспільному дискурсі особливий акцент зосереджується на внутрішньо переміщених особах – людях, перед якими постала потреба повного переосмислення життєвих стратегій. Для них свобода нерідко стає символом нового початку, можливістю написати історію власного життя заново. Проте ця свобода нерозривно пов'язана із почуттям втрати, тривогою перед невідомістю та пошуком нової опори. Під впливом складних обставин змінюється ієрархія цінностей: те, що колись здавалося звичним, як-от безпека, стає найвищим пріоритетом; автономія набуває більш глибокого змісту, а відчуття приналежності до громади та зв'язок із традиціями починають відігравати вирішальну роль у збереженні внутрішньої рівноваги.

Актуальність цього дослідження зумовлена необхідністю зрозуміти, як війна й пережиті в її контексті обставини трансформують сприйняття свободи та її взаємозв'язок із психологічними рисами особистості. Унікальність українського контексту полягає в тому, що свобода тут виступає не лише як історичне надбання, а й як невід'ємна складова національної ідентичності, яка визначає прагнення до самовизначення, опору й відновлення. Проте ці процеси неоднорідні: вони формуються під впливом особистісних характеристик, вікових особливостей, гендеру, життєвого досвіду і соціальних ролей.

Саме тому ми поставили за мету дослідити, як суб'єктивне почуття свободи взаємопов'язане з особистісними рисами та цінностями у внутрішньо переміщених осіб і місцевих жителів України. У фокусі нашого дослідження — з'ясувати, які особистісні риси сприяють сприйняттю свободи як ресурсу, що підтримує, а які створюють психологічні бар'єри на шляху до її переживання.

Наукова новизна цього дослідження полягає у застосуванні міждисциплінарного підходу, що дозволяє розглядати свободу не лише як соціальне чи історичне явище, але й як суб'єктивний феномен, глибоко вкорінений у психологічному досвіді. В умовах сучасної України особливо важливо дослідити, як війна і супутні їй зміни впливають на сприйняття свободи людьми різних категорій.

Практичне значення роботи полягає у можливості використання її результатів для розробки рекомендацій і програм, спрямованих на формування ціннісних орієнтирів чи особистісних рис, здатних позитивно впливати на суб'єктивне відчуття свободи. Таке розуміння може стати основою для створення ефективних стратегій підтримки постраждалих від війни, сприяючи їхньому психологічному відновленню та адаптації.

Об'єкт дослідження - особистість;

Предметом є взаємозв'язок суб'єктивного почуття свободи з особистісними особливостями;

Метою є вивчити взаємозв'язок між особистісними особливостями та суб'єктивним почуттям свободи серед внутрішньо переміщених осіб та місцевих жителів, а також виявити відмінності у сприйнятті свободи, залежно від статусу переміщення, віку, статі та особистісних характеристик.;

Завдання дослідження:

1. Провести теоретичний аналіз питання взаємозв'язку особистісних особливостей та суб'єктивного почуття свободи, узагальнити існуючі теоретичні підходи та емпіричні дані;

2. Визначити за допомогою статистичних методів наявність та характер кореляцій між почуттям свободи та особистісними особливостями, а також порівняти ці кореляції у групах внутрішньо переміщених осіб та місцевих жителів;

3. Дослідити кореляційні зв'язки між почуттям свободи та системою цінностей особистості в групах внутрішньо переміщених осіб та місцевих жителів;

4. Проаналізувати взаємозв'язок почуття свободи з соціально-демографічними показниками (вік, стать) у загальній вибірці.

Методи та методика, які використовуються в роботі:

У нашій роботі застосовувалися різні методи та методики для збору та аналізу даних. Методика Роттера (рівень суб'єктивного контролю) допомагала визначити, наскільки людина відчуває контроль та відповідальність за події у своєму житті, що є важливим аспектом для розуміння її сприйняття свободи. Методика М. Шварца застосовувалася для діагностики цінностей особистості з метою визначення нормативних ідеалів і структури цінностей, які впливають на поведінку та сприйняття свободи. Фрайбурзький особистісний опитувальник (FPI) допомагав у діагностиці психічних станів і властивостей особистості, що є важливими для процесів соціальної та професійної адаптації і регуляції поведінки. Методика FAD-Plus Д. Полуса та Дж. Кері та опитувальник Ленглі та Орглер – були ключовими та використовувалися для дослідження самого почуття свободи, волі та детермінізму, що дозволило детально оцінити ці прояви у респондентів. Додатково респондентам ми запропонували відкрите питання "Що таке свобода?». Для аналізу відкритого питання використовувався авторський метод класифікації за ключовими словами, за допомогою якого відповіді респондентів відносилися до категорій "свобода від" та "свобода для". Це дозволило визначити, як учасники сприймають свободу – як прагнення уникнути обмежень, чи як орієнтацію на досягнення цілей та самореалізацію.

Гіпотези:

Гіпотеза 1: «У групі внутрішньо переміщених осіб суб'єктивне почуття свободи позитивно пов'язане із самостійністю та соціальною активністю, але негативно – із емоційною нестабільністю та депресивністю, що відображає специфіку їхнього адаптаційного досвіду.»

Гіпотеза 2: «У групі місцевих жителів суб'єктивне почуття свободи більше корелює з ціннісними орієнтаціями на стабільність (традиції, конформізм) і безпеку, ніж із прагненням до автономії чи активності.»

Вибірка: у дослідженні взяли участь 71 особа, які були опитані за допомогою онлайн-анкети, розміщеної на платформі Google Forms. Вибірка включала дві основні групи: 30 внутрішньо переміщених осіб (ВПО) та 39 місцевих жителів. Учасників, які перебували за кордоном до початку повномасштабної війни (2 особи), не враховували в остаточному аналізі. 47 жінок та 22 чоловіки. Вибірка також була розподілена за віковим критерієм на дві категорії: учасники віком до 30 років, яких було 38 осіб, та – 30 років і старше – 31 особа.

Практична значущість дослідження:

Дослідження сприятиме глибшому розумінню взаємозв'язку між особистісними характеристиками та сприйняттям свободи, розширюючи існуючі теорії у психології свободи та адаптації.

Розділ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ДОСЛІДЖЕННЯ ПРОБЛЕМИ СУБ'ЄКТИВНОГО ПОЧУТТЯ СВОБОДИ ТА ЙОГО ВЗАЄМОЗВ'ЯЗОК З ОСОБИСТІСНИМИ ОСОБЛИВОСТЯМИ

1.1 Розвиток концепцій свободи та їхній вплив на суспільство і особистість у філософсько-психологічному контексті

Свобода — це не лише базова умова гідного існування, але й невидимий механізм, який пробуджує потенціал людини, спонукає до саморозвитку, надихає на прояв амбітності і визначає вектор життєвих прагнень. Проте багатогранність трактувань цього поняття, особливо в аспекті свободи вибору, породила значну складність і сплутаність, що, зрештою, спричинило кризу у сприйнятті свободи, яка дедалі більше проявляється у нашому суспільстві.

Життєвий шлях кожної особистості — це, по суті, поступова еволюція, де ключові події й особисті переживання формують характер і унікальні риси індивіда. Цей процес стає особливо очевидним у періоди криз чи воєн, коли прагнення свободи перетворюється на рушійну силу, що визначає життєву стійкість і самовизначення. Ще за часів античності, навіть не маючи усталеного поняття свободи, люди інтуїтивно прагнули права вибору й уникнення зовнішніх обмежень. Водночас це прагнення мало відмінні риси, обумовлені конкретними соціально-історичними умовами, які завжди впливали на уявлення про свободу та її межі [1].

Протягом століть поняття свободи постійно змінювалося, відображаючи суспільні трансформації та зрушення в системі цінностей [2], які впливали на людський досвід і формували індивідуальні особливості. У культурі Давньої Греції свобода нерозривно поєднувалася з належністю до поліса та виконанням громадянських обов'язків, підкреслюючи колективний аспект людського існування. Натомість у Середньовіччі [3] вона набула переважно релігійного виміру, фокусуючись на внутрішній волі, моральному виборі та духовній відповідальності.

Періоди Відродження [4] і Просвітництва [5], із їхнім піднесенням ідей індивідуалізму, принесли нове розуміння свободи як права на автономію, самовираження та творчий розвиток. Ці суспільні зміни не тільки впливали на

концепцію свободи, але й суттєво трансформували уявлення про людину, визначаючи її характер, ставлення до самої себе та до навколишнього світу.

У період зародження психології [6] поняття, близьке до сучасного розуміння свободи, втілювалося у слові «ἐλευθερία» [elefthería], яке мало багатозначне значення. Воно не лише вказувало на можливість діяти без примусу, але й підкреслювало нерозривний зв'язок із спільнотою — з "своїми". У давньогрецькій культурі свобода сприймалася як приналежність до рідного народу, об'єднаного спільними традиціями, корінням і землею.

Бути вільним у цьому контексті означало бути частиною "групи зростання", яка забезпечувала людині певні права та можливості, відкриваючи простір для самореалізації. Чужинці та раби, позбавлені такого зв'язку, автоматично виключалися з цього кола, а отже, не могли претендувати на свободу в подібному розумінні. Давньогрецьке бачення свободи було глибоко вкорінене у соціальній приналежності, яка формувала основу ідентичності людини [7]

Ще одним важливим виміром давньогрецького розуміння свободи був її тісний зв'язок із волею та усвідомленим наміром. У грецькій мові існувала низка термінів, які описували добровільність і свідомий вибір, наприклад, поняття "добровільний" як "вільне рішення, намір". Це бачення свободи акцентувало увагу на тому, що вільна дія не є ані випадковою, ані спонтанною; натомість вона розглядалася як результат свідомого вибору, що невід'ємно включає відповідальність за вчинене. Арістотель у своїй "Нікомаховій етиці" [8] детально аналізував ці поняття, наголошуючи на розмежуванні між діями, що виникають із обдуманого рішення, та тими, які виконуються під примусом або в умовах відсутності вибору.

Таким чином, давньогрецьке уявлення про свободу було нерозривно пов'язане з ідеєю відповідальності, яка, у свою чергу, ґрунтувалася на приналежності до спільноти. Свобода не трактувалася як просте "право" чи "привілей", а швидше як природний стан, притаманний тим, хто жив у злагоді з культурними цінностями й традиціями рідної землі. Це глибоке розуміння свободи, що поєднувало відповідальність за вибір із гармонією із середовищем, значно впливало на формування особистості. Воно спрямовувало до розвитку чеснот і якостей, які греки

вважали фундаментальними для ідеального людського існування, підкреслюючи моральну й культурну досконалість як головні складові свободи.

Отже, для давніх греків свобода не була лише особистою справою чи проявом індивідуальності, а скоріше невід'ємною частиною ширшого контексту соціальних і моральних зобов'язань, які визначала спільнота [7].

Для таких мислителів, як Платон і Арістотель [9], свобода була тісно пов'язана з розумом і здатністю до усвідомленого вибору. Вони вважали, що вільна людина, на відміну від раба, володіла не лише фізичною "прямою статурою", яка символізувала її гідність, але й внутрішньою здатністю керувати власним життям, приймати самостійні рішення та діяти відповідно до моральних переконань. Арістотель особливо наголошував, що справжня свобода передбачає розсудливість і свідомий вибір, які дозволяють людині жити у гармонії зі своєю природою та розумом.

Таким чином, свобода у давньогрецькому контексті сприймалася не лише як зовнішній прояв незалежності чи відсутність примусу, а передусім як внутрішня здатність до самоконтролю, морального самовизначення та відповідальності за власні вчинки. Це бачення підкреслювало, що свобода є не стільки станом, скільки динамічним процесом, у якому розум і моральність відіграють ключову роль.

Це уявлення про свободу як про "природний розквіт" особистості вкорінене у грецькій традиції, що акцентувала значення самореалізації та гармонійного розвитку у межах спільноти. Бути вільним означало не просто уникати примусу, а прагнути до злагоди між внутрішнім потенціалом і зовнішнім життям, приймаючи відповідальність за свої дії та демонструючи моральну дисципліну. Грецький ідеал свободи включав також турботу про благо спільноти, що реалізувалося через добродієність — основоположну рису істинно людського буття.

З плином часу це поняття почало трансформуватися, збагачуючись новими смислами у філософії стоїків і ранньохристиянських мислителів. У II столітті н.е. термін "самохитний" — "той, хто володіє собою" — став символом внутрішньої свободи, що ґрунтувалася на незалежності від пристрастей і здатності контролювати власні судження. У стоїцизмі цей ідеал досягав своєї вершини: мудрець, який

опановує свої емоції й не піддається зовнішньому впливу, вважався найвільнішою людиною.

Епіктет [10] розглядав самовільність як фундамент внутрішньої автономії, яка полягає не у випадковому виборі, а у згоді з раціональними враженнями. Для стоїків свобода була радше здатністю жити згідно з розумом і мудрістю, ніж традиційним вибором між альтернативами.

Пізніше у римській філософії поняття вибору ("electio") отримало новий вимір. Цицерон [11] визначав розсудливість як здатність обирати між добром і злом, що стало основою християнського розуміння волі [12]. У цій концепції свобода трактувалася як моральна автономія, яка знаходить свій вияв у свідомому виборі між протилежностями.

Таким чином, античне уявлення про свободу пройшло еволюцію від внутрішньої незалежності [10] до здатності до вибору між альтернативами [12], створивши основу для сучасного розуміння свободи як ключового елементу самовизначення особистості.

Еволюція поняття свободи, яка розпочалася в античній Греції, через стоїчний ідеал самоконтролю та християнську концепцію морального вибору, поступово привела до формування ідеї «libertas» — свободи у політичному та правовому сенсі. У середньовічній і новочасній філософії цей термін не тільки охоплював можливість вибору між протилежностями, але й означав право громадянина брати участь у суспільному житті, виявляти свою волю та мати гарантії особистої автономії в межах закону. У розумінні "вільного розсуду" (liberum arbitrium) свобода трактувалася як здатність особистості діяти згідно зі своїми переконаннями, не забуваючи про відповідальність перед суспільством і законом. У цьому контексті «libertas» стає не лише правом, а й обов'язком, що поєднує індивідуальну автономію з моральною відповідальністю перед іншими [7,13].

Формування «libertas» у політичному та правовому аспектах стало важливим кроком для розвитку законослухняності як ключової риси громадянина. Відтепер свобода передбачала не лише особисту незалежність, але й здатність до самовизначення в межах, які забезпечують соціальну гармонію. Це розуміння

свободи вимагало свідомого обмеження власних дій заради спільного добробуту й дотримання законів, що слугують інтересам як індивіда, так і спільноти.

Таким чином, риси особистості, такі як відповідальність, толерантність і соціальна свідомість, стали невід'ємними елементами реалізації свободи. «Libertas» як політична цінність охоплює здатність до раціонального самоконтролю та прийняття обмежень, які спрямовані на досягнення спільного блага [14].

Таким чином, сучасне трактування свободи, закріплене в законодавстві та політичних нормах, значною мірою ґрунтується на розвитку таких особистісних якостей, як повага до прав інших, відповідальність за власні вчинки та готовність дотримуватися принципів справедливості. Пройшовши шлях від давньогрецької концепції свободи, через стоїчну незалежність і християнську етику вибору між добром і злом, «libertas» еволюціонувала до сучасного розуміння свободи, закріпленої законами, що захищають права та обов'язки громадян, забезпечуючи при цьому можливість гармонійного розвитку особистості в межах суспільства.

У мовах світу поняття свободи часто поділяється на дві ключові категорії — «libertas» і «freedom», які відображають різні аспекти цієї ідеї [15]. Латинське «libertas», подібне до французького «liberté» або німецького «Freiheit», переважно стосується свободи як соціального, політичного й правового права. Це свобода в рамках закону, яка дозволяє людині робити вибір і виражати свою волю в суспільному просторі. Вона передбачає дотримання встановленого порядку, де кожен громадянин має право обирати, але в межах, визначених цим порядком.

Натомість англійське «freedom» акцентує увагу на особистій автономії, незалежності від зовнішніх обмежень і відображає глибший, психологічний вимір свободи. Це свобода бути собою, залишатися вірним своїй сутності без тиску з боку зовнішніх обставин або інших людей. Такий дуалізм у трактуванні свободи підкреслює її багатогранність, що поєднує зовнішні норми з внутрішнім усвідомленням власного «я».

В українській мові ці два поняття об'єднуються одним словом — "свобода", [16] це поєднання не випадкове, адже в українській культурі свобода теоретично сприймається не лише як особисте право, а й як частина спільного, національного

буття, що відзначає український історичний і культурний простір. Так, поняття "свобода" в Україні глибоко переплітається з ідеєю слободи — територій, де люди мали певні автономні права, звільнені від феодалних зобов'язань, що стало символом волі та незалежності в українській культурі. [17]

А «слобода» в історичному контексті України переважно означала свободу від — звільнення від зовнішніх обмежень чи тиску. Цей тип свободи був пов'язаний із прагненням українців звільнитися від влади інших народів, відстояти свої права, мову та культуру. Проте після здобуття свободи від перед українцями постає новий виклик — освоїти та практикувати свободу для. Це означає здатність спрямувати звільнену енергію на творення, розвиток та внесок у спільне благо. [18]

Свобода для вимагає інших особистісних якостей, зокрема відповідальності, соціальної свідомості, прагнення до самореалізації та активного залучення в життя громади. Важливо розуміти, як саме українці мислять свободу, адже тільки розширивши сприйняття свободи від визвольної боротьби до свободи для творення, можна буде досягти повної самореалізації та побудови справедливого, гармонійного суспільства. Тож у цій роботі ми маємо бажання дослідити та виявити, які саме особистісні якості підтримують обидва типи свободи та як українці інтегрують їх у своє уявлення про свободу. «Свобода» має претензію втілювати найголовнішу цінність, рису характеру та частину ідентичності українця. Це слово викликає патріотичні почуття, коли про неї співається у національному славні, як про ту особливість за яку варто покласти саме цінне – життя. [19]

Чи справді українці перебувають на такому рівні психологічного розвитку, щоб не лише розуміти, а й повноцінно транслювати свободу у її різних проявах? Це питання залишається відкритим. Можливо, замість того щоб називати цю цінність універсальним словом «свобода», слід знайти інше, специфічне поняття, яке дозволило б розділити різні її аспекти та краще осмислити цю чесноту в українському контексті.

Окрім політично окреслених концептів «свобода від» і «свобода для», варто звернути увагу на ще одну, менш очевидну, але не менш важливу категорію — екзистенційну свободу. Цей тип свободи трансформує зовнішні політичні рамки у

внутрішній простір особистісного розвитку. У межах такого підходу екзистенційна свобода може розглядатися як онтогенетична шкала, що охоплює три послідовні етапи: відсутність свободи, свободу від і свободу для.

На першій стадії, яка відповідає відсутності свободи, людина залишається в полоні зовнішніх обмежень, не усвідомлюючи власних можливостей. Другий етап — свобода від — це процес звільнення від зовнішнього впливу, що відкриває простір для прийняття відповідальності за своє життя. І, нарешті, свобода для означає здатність спрямувати свої внутрішні ресурси на реалізацію значущих особистісних і суспільних цілей, виходячи за межі вузько індивідуальних потреб.

Цю ідею добре ілюструє Віктор Франкл, який підкреслює, що для досягнення екзистенційної сповненості [20] людина повинна пройти важливі етапи.

Один з них — це реалізація здатності до самодистанціювання, або «свобода від», що передбачає звільнення від залежності від психофізичних аспектів. Іншими словами, особистість повинна досягти певної внутрішньої автономії, яка дозволяє їй не підкорятися власним біологічним та психологічним обмеженням, зберігаючи свободу у виборі власної поведінки та ставлення до життєвих обставин.

Другий етап — це розвиток здатності до самотрансценденції, або «свобода для», що означає вихід за власні межі через присвячення себе зовнішньому світу, іншим людям, цінностям чи справам. Це активне спрямування людини на щось більше за неї саму, що дозволяє знайти глибокий сенс у власному житті. [21]

Віктор Франкл також наголошує на важливості ціннісних систем у формуванні особистісних рис людини. Він підкреслює, що в процесі спільного існування люди неминуче впливають на ціннісну палітру одне одного, створюючи своєрідний колективний контекст взаємодії [22]. У періоди суспільних трансформацій, коли виникає потреба у переосмисленні традиційних орієнтирів, цінності стають ключовою складовою особистісного розвитку. Вони виконують не лише роль культурної та соціальної орієнтації, але й виступають потужним механізмом, що впливає на формування таких важливих рис, як відповідальність, гідність і здатність адаптуватися до змін. Ці процеси можна розглядати у двох площинах. З одного боку, через чесноти, які є вираженням характеру й проявляються у вчинках (наприклад,

доброчесність чи неупередженість). З іншого боку, через цінності, які містять у собі ідеали та уявлення про те, якою має бути людина. Важливо зазначити, що чесноти — це те, чим людина може володіти або ні, тоді як цінності завжди формують основу її орієнтацій. У цьому контексті особливий інтерес становить дослідження сприйняття людиною тих цінностей, які вона уявляє як свої ідеали. Саме ці цінності впливають на те, яким чином людина визначає себе в суспільстві та формує відчуття суб'єктивної свободи. У рамках цього дослідження ми звертаємо увагу на взаємозв'язок між обраною системою цінностей та почуттям суб'єктивної свободи, прагнучи зрозуміти, як цінності допомагають людині адаптуватися до змін і реалізувати потенціал у нових соціальних умовах.

У сучасних умовах надзвичайно важливо усвідомлювати роль ідеалів, таких як справедливість, рівність, честь, совість, свобода і відповідальність. Ці загальнолюдські цінності мають потужний потенціал для консолідації суспільства, формування спільної моральної атмосфери, яка сприяє не лише гармонізації відносин, але й розвитку в особистості почуття поваги до культури та духовної спадщини. Вони стають основою для подолання дисонансів, що виникають між ідеалами та реальністю в умовах соціальних змін, криз або воєн, відкриваючи можливості для адаптації та зростання.

Особливе місце серед цінностей належить свободі, яка для українців є не лише політичним символом, але й фундаментальною екзистенційною категорією. Свобода втілює духовну сутність людини, визначаючи її можливості для саморозвитку і творчого самовираження. У цьому контексті свобода постає у двох вимірах: як "свобода від", що допомагає звільнитися від зовнішніх обмежень, і як "свобода для", що відкриває простір для відповідальної дії, творення і самореалізації. Обидва аспекти є однаково важливими для формування цілісної особистості, здатної до гармонійного розвитку. Проте, зосереджуючись на одному з них, ми ризикуємо втратити баланс, через що свобода може перестати бути тим, чим вона повинна бути за своєю сутністю — "передумовою і пружиною моральної дії" [23]. Свобода — це не лише право чи привілей, а також відповідальність за вибір і наслідки, що цей вибір несе для себе і суспільства.

Свобода є складним і багатограним феноменом, який часто поєднує в собі як прагнення до незалежності, так і ризик породження нових форм залежності. Рух до свободи нерідко супроводжується появою станів несвободи іншого характеру — внутрішніх або зовнішніх. Однак ці протиріччя є невіддільною частиною розвитку, адже саме через їх подолання народжується здатність до трансформації. Для українського суспільства це набуває особливого значення, оскільки питання свободи тісно переплітається з національною ідентичністю та пошуком способів інтегрувати традиційні цінності в сучасний світ.

Цінності, таким чином, не лише визначають моральні орієнтири, але й відіграють ключову роль у формуванні особистості, допомагаючи їй знаходити сенс і опору навіть у найскладніших умовах. У цьому сенсі український контекст із його багатою історією, глибокими духовними традиціями та гуманістичними прагненнями є унікальним прикладом того, як цінності можуть сприяти розвитку не лише окремої особистості, але й суспільства в цілому. Вони стають джерелом сили й натхнення для подолання криз, відкриваючи перспективи для зростання та інтеграції в нову реальність.

1.2 Теоретичний аналіз досліджень взаємозв'язків між почуттям свободи та особистісними характеристиками.

«Свобода», якщо її сприймати також як психологічний феномен, часто була у центрі уваги науковців. Її значення виходить далеко за межі філософської проблематики, набуваючи особливої актуальності у сучасній психології, бо тут вона розглядається не лише як теоретична категорія, але і як важливий інструмент для підтримки особистісного розвитку. Вивчення свободи охоплює як сучасні підходи, зосереджені на когнітивних, емоційних і мотиваційних аспектах, так і спадщину видатних мислителів, які заклали фундамент для її осмислення в контексті психології. Аналіз цих ідей дозволяє простежити еволюцію розуміння свободи та її значення у формуванні людини як автономної й відповідальної особистості.

У психології свобода виступає феноменом, що визначає здатність людини приймати відповідальність за свій вибір, приймати себе та реалізовувати власні життєві цінності. Сучасні концепції розглядають свободу як багатогранне явище, що

охоплює всі аспекти людського буття. Віктор Франкл, засновник логотерапії, трактував свободу як фундаментальну властивість людської природи [21]. Він наголошував на здатності людини до самодистанціювання, тобто можливості подивитися на себе з боку, та самотрансценденції — виходу за межі власних обмежень у пошуках сенсу. Навіть у найскладніших обставинах, коли зовнішня свобода обмежена, внутрішня свобода залишається недоторканою, якщо людина здатна визначити свою позицію щодо подій.

Ірвін Ялом підкреслював, що свобода нерозривно пов'язана з відповідальністю [24]. Людина має можливість творити своє життя, але ця свобода завжди передбачає усвідомлення наслідків прийнятих рішень і вчинків. Схожої думки дотримувався і Ролло Мей, для якого свобода була основним елементом екзистенціального досвіду. Він розглядав її як здатність до вибору, зміни себе й своїх обставин. Протилежністю свободи, за Меєм, виступає автоматичний конформізм — сліпе підпорядкування зовнішнім нормам, що позбавляє людину її унікальності [25].

Свобода часто аналізується через дихотомію "негативної" свободи "від" та "позитивної" свободи "для". Еріх Фромм у своїх роботах наголошував, що негативна свобода звільняє людину від обмежень, але без позитивної свободи, яка дозволяє реалізовувати свої прагнення й ідеї, це звільнення втрачає сенс. Позитивна свобода, на думку Фромма, є ключем до зрілості особистості, її здатності до творчості, гармонійного життя та любові [26].

У межах теорії самодетермінації Едвард Десі та Річард Райан розглядали свободу як автономію, яка дозволяє людині діяти відповідно до своїх внутрішніх мотивів, а не під впливом зовнішніх обставин. Автономія у цьому контексті тісно пов'язана із самотрансценденцією — здатністю долати власні обмеження і спрямовувати себе на досягнення вищих цілей. Такий підхід наголошує, що свобода — це не лише право на вибір, але й здатність до його реалізації згідно зі своїми цінностями [27].

Концептуальна модель психологічної свободи підкреслює її багатовимірність [28]. Сучасні українські дослідники запропонували модель, яка включає когнітивний, емоційний, мотиваційний та поведінковий компоненти. Когнітивний компонент

передбачає здатність до рефлексії, усвідомлення власних можливостей і меж. Емоційний компонент стосується переживання свободи або несвободи, гармонії та внутрішнього благополуччя. Мотиваційний компонент реалізується через вибір і самодетермінацію, тоді як поведінковий проявляється в активних діях та самоефективності. Інтеграція цих складових робить свободу ключовим фактором особистісного розвитку та психологічного здоров'я.

Французький філософ Жан-Поль Сартр у своїх працях наголошував на нерозривному зв'язку свободи з існуванням людини. На його думку, межі суб'єктивної свободи встановлюються із самого моменту народження й існують аж до смерті, утворюючи факт людського буття у світі. Жодна зовнішня обставина, згідно з його поглядами, не може позбавити людину її внутрішньої свободи, яка є основною властивістю людської природи. Сартр підкреслював, що навіть у випадках, коли людина обмежує себе у виборі, це є результатом її свідомого рішення, що підтверджує її автономію [29].

Сучасні дослідження у психології приділяють значну увагу суб'єктивному відчуттю свободи як багатшаровому феномену, що тісно пов'язаний із життєвим досвідом, ідентичністю та здатністю адаптуватися до внутрішніх і зовнішніх викликів. Свобода розглядається не лише як характеристика індивіда, а й як важливий показник психологічного благополуччя, формування якого залежить від багатьох чинників, зокрема вікових, гендерних та соціокультурних аспектів.

Аналіз еґо-ідентичності та переживання внутрішньої свободи показав, що базові елементи цього феномену включають довіру до світу, автономність, спонтанність у діях і здатність приймати себе. Люди, які досягли стабільної ідентичності, демонструють найвищі показники внутрішньої свободи, оскільки укріпленість у власних ціннісних орієнтаціях забезпечує гармонійне сприйняття себе і світу. У той же час статус мораторію, що характеризується внутрішнім конфліктом і невизначеністю, свідчить про кризу ідентичності, яка безпосередньо впливає на переживання свободи [30].

Дослідження смислової структури внутрішньої свободи також виявили вікові та гендерні відмінності. Молоді люди у віці від 31 до 40 років найчастіше прагнуть до

гармонійних стосунків, впевненості у майбутньому та незалежності від зовнішнього тиску. Жінки, порівняно з чоловіками, виявляють більш виражені екзистенційні смисли, проте демонструють меншу впевненість у здатності контролювати життєві обставини. Ці результати підкреслюють унікальність смислової структури свободи для кожної статі та вікової групи [31].

Результати нейропсихологічних досліджень свідчать про складну природу відчуття волі, яке виникає через взаємодію різних мозкових структур. Зокрема, суб'єктивне сприйняття свободи вибору формується не тільки в момент прийняття рішення, а й завдяки паралельним процесам у мозку, що підкреслює багаторівневий характер цього феномену. Такі висновки проливають світло на те, як суб'єктивне відчуття волі взаємодіє з об'єктивними механізмами прийняття рішень, створюючи основу для розуміння психологічного виміру свободи [32].

Дослідження серед студентської молоді виявили, що внутрішня свобода для цієї групи є не лише засобом самореалізації, але й одним із важливих чинників формування зрілої ідентичності. Молодші студенти, як правило, частіше демонструють відчуття незалежності, що може бути пов'язано з меншою самокритичністю. Натомість старші студенти надають більшого значення зовнішній свободі, зокрема фінансовій незалежності, що суттєво впливає на їхнє суб'єктивне сприйняття внутрішньої свободи [33].

Загальні результати підтверджують, що свобода є ключовим аспектом психологічного розвитку, адже здатність до саморефлексії, відповідального вибору та прийняття власного життєвого шляху формує базу для гармонійного існування. Подальші дослідження можуть зосередитися на розробці підходів до розвитку внутрішньої свободи, які включатимуть підтримку автономності, підвищення життєстійкості та осмислення індивідом власних життєвих цінностей, особливо в умовах соціальних викликів.

Аналіз цінностей, пов'язаних зі свободою, показав, що вони виступають як центральний компонент індивідуального та національного буття, відображаючи прагнення до самореалізації, розвитку і збереження гідності. Проведені дослідження

демонструють, що свобода є не лише цінністю, але й основою для формування ідентичності та визначення сенсу життя, особливо у кризові часи.

Зокрема, одне з досліджень виявило, що українці, зокрема молодь, надають великого значення таким цінностям, як турбота про інших, відкритість до змін і навіть гедонізм. Унікальним аспектом є менший акцент на безпеці й самоствердженні, що вказує на орієнтацію на демократичний розвиток і адаптаційні можливості. Для старшого покоління характерні відмінні пріоритети, що, ймовірно, зумовлено історичними й соціокультурними факторами, які вимагають подальшого аналізу [34].

Дослідження національної ідентичності підкреслюють важливість цінностей у створенні відчуття приналежності до нації. У часи війни такі цінності, як свобода, гідність і патріотизм, стали об'єднувачими для українців, незалежно від місця проживання. Формування ідентичності через мову, культуру та традиції сьогодні набуває нових вимірів. Навіть регіони, які раніше тяжіли до іншої мовної чи культурної ідентичності, масово переходять на українську мову, демонструючи солідарність і прагнення до національної єдності [35].

У третьому дослідженні зафіксовані значні зміни у ціннісних орієнтаціях внутрішньо переміщених осіб, серед яких пріоритетними стали нематеріальні цінності – безпека та мир [36]. Паралельно зросла важливість української ідентичності, яка виконувала роль джерела підтримки, допомагаючи людям задовольняти потребу в належності до спільноти. Ці результати підкреслюють, що свобода та ідентичність слугують інструментами для подолання кризових ситуацій і зміцнення психологічної стійкості в умовах війни.

З точки зору психології, цінності аналізуються крізь різні підходи, включаючи біхевіористичний, психоаналітичний і гуманістичний. Гуманістична психологія, зокрема, виділяє свободу як ключовий елемент особистісного сенсу й складову самоактуалізації. Формування цінностей, пов'язаних зі свободою, відбувається через діяльність та взаємодію із середовищем, де вони стають важливим механізмом розвитку особистості [37].

Ще одне дослідження вказує на те, що для українців гідність і свобода залишаються незмінними духовними цінностями. У складні часи воєнних викликів ці

ідеали стають джерелом сили та єдності, об'єднуючи суспільство у боротьбі за незалежність і демократичні ідеали [38]. Свобода в цьому контексті є не тільки основою для реалізації прав і можливостей кожної людини, а й важливим фактором для зміцнення національного духу.

Аксіологічний аналіз ставлення слов'ян до свободи показав, що ця цінність історично була тісно пов'язана з колективними ідеалами, такими як добро, справедливість і моральна відповідальність. У слов'янській культурі свобода виконувала не лише суспільну, а й моральну функцію, формуючи такі чесноти, як честь, гідність і вірність. Ці зв'язки між свободою та суспільними цінностями стали фундаментом для сучасного розуміння української ідентичності та її об'єднавчої ролі.

Сьогоднішня ситуація в Україні, зокрема війна та масові переміщення, суттєво трансформувала систему цінностей і сприйняття свободи. Внутрішньо переміщені особи, які опинилися у складних соціальних і психологічних умовах, часто стикаються з кризами ідентичності, невизначеністю та втратою контролю над власним життям. Ці фактори провокують зростання конформізму, залежність від групових думок і труднощі у прийнятті автономних рішень, що знижує рівень суб'єктивного почуття свободи [39].

Дослідження також свідчать, що у ситуаціях стресу та невизначеності переселенці часто демонструють схильність до конформізму, орієнтуючись на думки групи чи лідерів, щоб уникнути соціального напруження. Наративи учасників подій на сході України показують, як тиск середовища та невизначеність впливають на цінності й поведінку. Люди, що опинилися у нових громадах, прагнуть підтримки через групову солідарність, нерідко приймаючи колективні рішення під впливом авторитету лідерів або групи.

Психологічний стан внутрішньо переміщених осіб також зазнав значного впливу [40]. Підвищена тривожність, відчуття самотності та невпевненості ускладнюють соціальну інтеграцію та адаптацію до нових умов. Виявлено, що соціальна підтримка та психологічна допомога є критично важливими для зниження рівня тривожності та відновлення почуття свободи. Створення безпечного

середовища сприяє активізації адаптаційного потенціалу та покращенню психосоціального благополуччя.

Система цінностей переселенців також зазнала змін, на перший план вийшли термінальні цінності, такі як здоров'я, матеріальна стабільність і продуктивність. Серед інструментальних цінностей виділяються дисциплінованість, самоконтроль і ефективність, що відображає прагнення до порядку та стабільності в умовах невизначеності [42].

Попри значні напрацювання у вивченні свободи, залишаються аспекти, які потребують додаткового дослідження. Наприклад, недостатньо вивчено зв'язок між особистісними рисами (нейротизм, агресивність, депресивність) і типами свободи. Також бракує таких даних про вплив локусу контролю (хоча такі дослідження таки існують) та цінностей на суб'єктивне почуття свободи у ВПО та місцевих жителів.

Ця робота в цілому спрямована на заповнення прогалин у дослідженні впливу ціннісних орієнтацій на переживання свободи, адже цінності, як базисні елементи особистісної структури, є ключовими у формуванні суб'єктивного відчуття незалежності й автономії. Це дозволяє створити глибше розуміння того, як індивіди сприймають і переживають свободу у складних умовах, і допомогти їм адаптуватися до змін, зберігаючи цілісність ідентичності.

ВИСНОВОК ДО ТЕОРЕТИЧНОЇ ЧАСТИНИ

- У проведеному теоретичному аналізі досліджено багатогранність феномену свободи, яка охоплює історичні, філософські та психологічні аспекти, що дозволяє зрозуміти, як різні інтерпретації цього поняття впливають на особистісний розвиток і адаптаційні механізми індивіда. Від античних аристотелівських уявлень про свободу як належність до спільноти та внутрішню моральну відповідальність стоїків до сучасного осмислення свободи як індивідуальної автономії, еволюція цього феномену засвідчує, що свобода залишається одним із фундаментальних елементів людського буття і водночас є значною онтологічною проблемою.

- Філософсько-психологічний аналіз свободи вказує на її залежність від історичного та соціокультурного контексту. Давньогрецьке розуміння свободи, яке ґрунтувалося на гармонії між волею індивіда та моральними зобов'язаннями перед суспільством, стало основою для концептуалізації свободи як відповідального вибору, що спонукає до розвитку чеснот. Ідеї стоїцизму про внутрішню свободу як здатність не піддаватися пристрастям та контролювати власні судження збагачують сучасні уявлення про автономію.

- Аксиологічний підхід дозволяє виявити взаємозв'язок між свободою і цінностями, які формують життєву орієнтацію особистості. Зокрема, у слов'янській культурі свобода виступає не лише індивідуальною, але й колективною цінністю, що сприяє соціальній єдності. В українському контексті свобода глибоко переплітається з поняттями національної ідентичності і гідності, маючи забарвлення «від» та все ж стаючи символом екзистенційної стійкості навіть у періоди криз і випробувань.

- У цьому розділі було приділено увагу визначенню та огляду досліджень суб'єктивного почуття свободи. Зазначено, що сприйняття свободи людиною включає когнітивні, емоційні, мотиваційні та поведінкові аспекти. Згідно з сучасними дослідженнями, це відчуття формується під впливом ціннісних орієнтацій, життєвого досвіду, вікових і гендерних особливостей, а також соціокультурного середовища. Використання екзистенційного підходу, запропонованого Віктором Франклом, розкриває важливість етапів самодистанціювання та самотрансценденції у

формуванні внутрішньої свободи. Окремо підкреслено значення свободи у виборі життєвого шляху, адже це напряму пов'язано з психологічною рівновагою та гармонійним розвитком особистості. Ідеї таких мислителів, як Арістотель, Маслоу, Мей, Роджерс, Фром і Ялом, заслуговували на нашу увагу, при розгляді даної теми. Кожен із них досліджував свободу через призму вибору, самовизначення та відповідальності.

- Важливим компонентом теоретичного аналізу стали дослідження впливу нейротизму, відповідальності і схильності до самореалізації, на почуття свободи. Сучасні концепції акцентують увагу на позитивному впливі автономії, здатності до рефлексії та емоційного благополуччя на розвиток суб'єктивного почуття свободи. Водночас у кризових умовах, таких як війна, свобода стає не лише внутрішнім переживанням, але й важливим ресурсом адаптації, що сприяє збереженню цілісності особистості.

Розділ 2. МЕТОДИЧНІ ОСНОВИ ДОСЛІДЖЕННЯ ВЗАЄМОЗВ'ЯЗКУ ОСОБИСТІСНИХ ОСОБЛИВОСТЕЙ ТА СУБ'ЄКТИВНОГО ПОЧУТТЯ СВОБОДИ

2.1 Опис методів дослідження

У нашому дослідженні ми провели опитування серед респондентів із двох груп: внутрішньо переміщених осіб (ВПО) та місцевих жителів. Учасники заповнювали «гугл-форми», які містили серію закритих питань для оцінки особистісних рис та суб'єктивного відчуття свободи, а також давали відповідь на відкрите питання, що дозволило респондентам описати власне розуміння свободи.

Щодо методик які ми обрали. Методика Дж. Роттера для визначення рівня суб'єктивного контролю, дозволяє оцінити схильність особистості до інтернальності чи екстернальності. Цей рівень контролю відображає узагальнену характеристику, яка виявляється послідовно в різних життєвих ситуаціях і пов'язана з відчуттям відповідальності за поточні події та їхні віддалені наслідки. Така здатність до самостійного управління подіями в житті, зокрема, пов'язана з соціальною зрілістю особистості, але також цікаво як вона пов'язана з почуттям свободи. Шкала локусу контролю Роттера, розроблена в США у 1960-х роках, базується на ідеї, що люди діляться на інтерналів та екстерналів залежно від їх сприйняття причинності подій у власному житті. Інтерналі, або люди з внутрішнім локусом контролю, бачать себе відповідальними за значущі події, які з ними трапляються. Вони вважають, що їхні власні дії визначають результати в житті, і тому відзначаються активністю, ініціативністю, рішучістю, що позитивно впливає на професійну та особистісну успішність. Інтерналі прагнуть самостійно шукати інформацію та ефективно працюють наодинці, виявляючи готовність до ризику й упевненість у собі. Екстернали ж мають зовнішній локус контролю та інтерпретують події як залежні від зовнішніх сил, таких як інші люди, доля чи випадковість. Вони часто знімають із себе відповідальність за власне життя, проявляють конформізм і чутливість до оцінок і думок інших. Зазвичай, екстернали є ефективними виконавцями в умовах зовнішнього контролю та працюють краще під керівництвом інших. В нашій роботі

були досліджені всі шкали, але тут буде описано лише основну – загальна інтернальність Р_ІО [43]

Для діагностики системи цінностей особистості у дослідженні використовувалася методика Ш. Шварца «Портрет цінностей», адаптована І. І. Семків, яка дозволила визначити ідеали до яких прагне та на яку орієнтується людина. Дослідження цінностей є важливим, оскільки вони формують базові мотиваційні орієнтири, що впливають на поведінку та почуття свободи. [44]

Методика Шварца включає такі ціннісні орієнтації як – конформізм: схильність дотримуватися соціальних норм і уникати поведінки, яка може зашкодити чи образити інших; традиція: повага до культурних та релігійних норм, прагнення зберігати традиційні цінності; доброзичливість: бажання допомагати іншим і піклуватися про їхній добробут; універсалізм: прагнення до справедливості, розуміння і толерантності стосовно всіх людей; самостійність: орієнтація на самовираження, незалежність і свободу вибору; стимуляція: пошук нових відчуттів, пригод і ризикованих ситуацій; гедонізм: прагнення до задоволення, насолоди і уникнення обмежень; досягнення: орієнтація на успіх, самореалізацію і досягнення високих результатів; влада: бажання контролювати людей і ресурси, домагатися впливу; безпека: прагнення до стабільності, захищеності й уникнення небезпек.

Аналіз цінностей за методикою Шварца дозволяє виявити, як різні ціннісні орієнтації впливають на сприйняття свободи в учасників, а також вказує на розбіжності у пріоритетах між групами ВПО та місцевих жителів, що є важливим аспектом для розуміння їхньої поведінкової та мотиваційної спрямованості.

Також у нашому дослідженні був доречним Фрайбурзький особистісний опитувальник (FPI) для оцінки особистісних рис, що є важливими для соціальної та професійної адаптації та регуляції поведінки. Цей багатофакторний опитувальник допомагає діагностувати психічні стани і властивості особистості, які сприяють адекватній саморегуляції та самоконтролю. Зокрема, FPI дозволяє оцінити рівень емоційної стабільності, самостійності, доброзичливості, соціальної відповідальності та інших ключових характеристик, які впливають на відчуття свободи та загальне сприйняття життєвих подій. Власне ми виокремили декілька шкал - FPI_I

(невротичність), FPI_III (депресивність), FPI_VII (реактивна агресивність), FPI_X (екстраверсія-інтроверсія). Ми використовуємо цю методику в нашій роботі для того, щоб краще зрозуміти особистісні чинники, що впливають на сприйняття свободи серед досліджуваних груп, і визначити, як різні риси можуть сприяти або обмежувати суб'єктивне відчуття свободи в умовах соціальної адаптації.

Нарешті для безпосереднього вивчення почуття свободи ми використовували методику FAD-Plus Д. Полуса і Дж. Кері, що є багатофакторною моделлю дослідження свободи волі та детермінізму. Ця методика дозволяє оцінити чотири аспекти ставлення до свободи та детермінізму: свободу волі, фаталістичний детермінізм, науковий детермінізм та непередбачуваність. Кожна з цих шкал відображає різні підходи до розуміння особистісного контролю, причинності подій та сприйняття свободи.

Зокрема, шкала «Свобода волі» дозволяє виміряти впевненість людини у можливості вільного вибору, «Фаталістичний детермінізм» відображає віру у зовнішні сили, що визначають життя, «Науковий детермінізм» вказує на уявлення про залежність людських дій від природних і біологічних законів, а шкала «Непередбачуваність» – на сприйняття життя як непередбачуваного і випадкового. Відповіді респондентів оцінюються за п'ятибальною шкалою від повної незгоди до повної згоди, що дозволяє отримати більш точну картину їхніх переконань. Застосування методики FAD-Plus допомагає глибше зрозуміти суб'єктивне сприйняття свободи та роль поглядів людини на свободу і детермінізм у формуванні відчуття самоконтролю та відповідальності. У нашій роботі нас цікавлять шкала «свободи волі», що показує рівень віри у особистий контроль над рішеннями та відповідальність за свої вчинки, а також шкала «фаталістичного детермінізму»: віра у зумовленість подій долею та неможливість змінити результат.

Для визначення почуття свободи був також взятий опитувальник The Existence Scale «ES» Ленглі та Орглера, яка є особистісним опитувальником, що дозволяє оцінити екзистенційну сповненість, якість життя та суб'єктивне відчуття наповненості життєвим змістом. Ця методика спрямована на вимірювання рівня

задоволеності та осмисленості життя, що є важливими складовими особистісного благополуччя.[45]

Опитувальник містить пункти, які оцінюються за шкалою від 1 до 6. Для отримання загального балу екзистенційної сповненості (G) та показників за кожною з чотирьох субшкал — самодистанціювання, самотрансценденція, свобода та відповідальність — відповіді на відповідні твердження сумуються. Окремі показники формуються для параметрів Persona (сума балів за самодистанціюванням та самотрансценденцією) та Existence (сума балів за шкалами свободи і відповідальності).

Застосування шкали екзистенції допомагає оцінити глибинні аспекти особистісного буття, такі як самопізнання, відкритість до досвіду, здатність до відповідальності та свободи. Це дозволяє дослідити, як респонденти сприймають власне існування та в чому вбачають сенс життя. Ми сфокусувалися ж на двох основних для нас шкалах: (F) – безпосередньо що виявляє почуття свободи та (V) – шкала відповідальності.

Наостанок у дослідженні ми використали авторську методику з відкритим запитанням: «Що таке свобода?», яке дозволяло опитуваним самостійно сформулювати своє розуміння цього поняття. Відповіді були проаналізовані та класифіковані нами на три основні категорії: «свобода для», «свобода від» та «невизначене». Класифікація ґрунтувалася на ключових словах і висловах, які респонденти використовували у своїх відповідях.

Якщо у відповіді містилися фрази, що акцентують можливості, цілі або самореалізацію (наприклад, «досягнення», «розвиток», «можливість реалізувати себе»), такі відповіді відносилися до категорії «свобода для». Відповіді, що підкреслювали бажання уникнути обмежень або тиску (наприклад, «відсутність контролю», «захист від примусу», «відмова від обмежень»), класифікувалися як «свобода від». Відповіді, які не містили чіткої орієнтації на одну з двох вказаних категорій, були віднесені до групи «невизначене». Це дозволить нам виявити, яке саме розуміння свободи домінує у респондентів: чи вони сприймають свободу як

простір для досягнень і самореалізації, чи як можливість уникнути зовнішніх обмежень, або ж не мають чіткого визначення цього поняття.

Як свідчить аналіз результатів дослідження, більшість показників не відповідають нормальному розподілу, що було підтверджено результатами тесту Колмогорова-Смірнова(табл.2.1). У зв'язку з цим у подальшій роботі застосовувалися непараметричні методи математичної статистики, які є більш чутливими до особливостей розподілу даних та дозволяють отримати достовірні результати.

Таблиця 2.1

Результати тесту Колмогорова-Смірнова на нормальність розподілу

Шкала і параметр	N	Середнє значення	Стандартне відхилення	Статистика К-S	Показник значущості
Інтернальність P_Ю	69	4,7101	2,0658	0,140	0,002
Конформність Ш_Кон	69	3,2935	0,9577	0,079	0,200
Традиційність Ш_Трад	69	3,4319	1,0121	0,102	0,071
Самостійність Ш_Сам	69	2,4812	1,1648	0,209	0,000
Влада Ш_Вл	69	3,7029	1,0048	0,138	0,002
Безпека Ш_Безп	69	2,4116	1,3056	0,159	0,000
Екстраверсія FPI_I	69	6,0725	2,1026	0,163	0,000
Спонтанна агресія FPI_III	69	5,3623	2,2750	0,161	0,000
Роздратування FPI_VII	69	5,2174	1,8698	0,148	0,001
Емоційна стабільність FPI_X	69	4,6812	2,1316	0,162	0,000
Свобода від FAD_CB	69	3,8116	0,7332	0,254	0,000
Свобода для FAD_ФД	69	2,5652	0,8485	0,247	0,000
Екзистенційна свобода ES_F	69	41,0870	9,2748	0,084	0,200
Відповідальність ES_V	69	48,3478	10,6188	0,061	0,200

Обробка даних здійснювалася з використанням програмного забезпечення MS Excel та IBM SPSS. До статистичних методів, залучених для аналізу, належать: описові статистики для визначення середніх значень та стандартних відхилень, порівняльні методи для незалежних вибірок (критерії Манна-Уїтні та Краскела-Уолліса), а також кореляційний аналіз за методом Спірмена, який дозволив дослідити взаємозв'язки між основними показниками.

ВИСНОВКИ ДО ДРУГОГО РОЗДІЛУ

Розглянуті методики забезпечують комплексне вивчення суб'єктивного відчуття свободи та особистісних характеристик респондентів. Використання цих методик обґрунтоване потребою отримання багатогранної інформації для глибокого розуміння індивідуальних психологічних особливостей, що впливають на сприйняття свободи, особливо в умовах вимушеної зміни соціального контексту, як у випадку внутрішньо переміщених осіб (ВПО) та місцевих жителів.

- Методика Джуліана Роттера для оцінки локусу контролю дозволила визначити схильність респондентів до інтернального чи екстернального сприйняття життєвих подій. Інтернали відчувають більшу відповідальність за події свого життя, тоді як екстернали покладаються на зовнішні чинники. Це дало змогу оцінити зв'язок між почуттям свободи та здатністю респондентів контролювати своє життя.

- Методика Ш. Шварца «Портрет цінностей» дала змогу виявити базові ціннісні орієнтації, такі як традиція, конформізм, доброзичливість, автономія, стимуляція, гедонізм, які впливають на мотиваційні установки та сприйняття свободи.

- Фрайбурзький особистісний опитувальник (FPI) забезпечив аналіз таких особистісних рис, як емоційна стабільність, агресивність, депресивність, екстраверсія, стресостійкість, що визначають адаптаційну поведінку та впливають на сприйняття свободи.

- Методика FAD-Plus дозволила оцінити уявлення респондентів про свободу волі, детермінізм та непередбачуваність, що розкриває їхній погляд на вибір та залежність від зовнішніх обставин.

- Шкала екзистенційної сповненості (ES) спрямована на вимірювання глибинних аспектів буття, таких як свобода, відповідальність, самодистанціювання, самотрансценденція, які пов'язані із загальним рівнем осмисленості життя.

- Відкрите питання «Що таке свобода?» дозволило респондентам самостійно визначити своє розуміння поняття, що класифікувалося за категоріями «свобода для», «свобода від» та «невизначене».

Розділ 3 ЕМПІРИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ВЗАЄМОЗВ'ЯЗКУ ОСОБИСТІСНИХ ОСОБЛИВОСТЕЙ ТА СУБ'ЄКТИВНОГО ПОЧУТТЯ СВОБОДИ

3.1 Мета, завдання емпіричного дослідження та характеристика вибірки

Мета: дослідити зв'язок між особистісними рисами та суб'єктивним почуттям свободи серед внутрішньо переміщених осіб і місцевих жителів, а також виявити особливості сприйняття свободи залежно від статусу переміщення, вікової категорії, статі та особистісних характеристик учасників.

Завдання:

1. За допомогою статистичного аналізу встановити характер і наявність кореляцій між суб'єктивним почуттям свободи та особистісними характеристиками, а також порівняти ці взаємозв'язки у групах внутрішньо переміщених осіб і місцевих жителів.

2. Дослідити взаємозв'язки між почуттям свободи та ціннісними орієнтаціями особистості у вибірках ВПО та місцевих жителів.

3. Проаналізувати залежність почуття свободи від соціально-демографічних характеристик, таких як вік і стать, серед усіх опитаних.

Опис вибірки:

У дослідженні взяли участь 71 особа, які були опитані за допомогою онлайн-ресурсу «Google Forms». До вибірки увійшли дві основні групи: 30 внутрішньо переміщених осіб та 39 місцевих жителів, які проживали в Україні під час опитування. Учасники, які перебували за межами країни до початку повномасштабного вторгнення, не були включені в остаточний аналіз через специфіку досліджуваних факторів (2 особи).

Серед респондентів було 47 жінок (22 з яких – ВПО) та 22 чоловіки (8 з яких – ВПО). У віковому розподілі вибірка включала дві категорії: 38 осіб віком до 30 років, серед яких 11 ВПО, та 31 особу віком від 30 років і старше, з яких 19 належали до групи ВПО. Такий розподіл дозволяє порівняти особливості почуття свободи та його

зв'язків із особистісними особливостями, враховуючи як демографічні, так і соціальні аспекти.

3.2 Виявлення та порівняння кореляцій між почуттям свободи та особистісними особливостями у групах ВПО та місцевих жителів.

У описі нашої емпіричної частини ми звернемо увагу на виявлення та дослідження характерних особистісних особливостей та сприйняття особистістю свободи серед груп внутрішньо переміщених осіб і місцевих жителів, що дозволить проаналізувати, як різні соціальні та особистісні фактори впливають на це суб'єктивне почуття. Власне, звернемо увагу, що у переміщених осіб простежується підвищена орієнтація на потреби безпеки й стабільності, що відображає наслідки їх вимушеного переїзду з постійного місця проживання та адаптації до нових умов. Наприклад, ми побачимо, що у цій групі було зафіксовано певне зниження уваги до самореалізації, що контрастує зі збереженням цих пріоритетів у місцевих жителів, хоча їхнє почуття свободи також перебуває під впливом зовнішніх соціальних викликів. Такий аналіз дозволить побачити ключові відмінності між групами та виявити загальні кореляції між особистісними рисами, ціннісними орієнтирами та сприйняттям свободи.

Статистичний аналіз усієї вибірки, яка охоплює 69 учасників, виявив загальні тенденції у показниках особистісних рис, цінностей і свободи. Середній рівень за шкалою локусу контролю (P_Ю) становить 4,71, що свідчить про змішаний тип, де одночасно присутні як зовнішня, так і внутрішня регуляція поведінки. Вищі середні значення спостерігалися за шкалами, які характеризують прагнення до впливу та контролю, наприклад, Ш_Вл (влада) зі значенням 3,70. Водночас найнижчий показник продемонструвала шкала Ш_Безп (безпека) зі значенням 2,41, що може свідчити про знижене почуття впевненості у стабільності середовища. (Табл.3.1)

Показники особистісних характеристик (FPI) відобразили дещо напружений емоційний стан вибірки. Найвищі середні значення спостерігаються за шкалою FPI_I (агресивність), яка становить 6,07, що вказує на схильність до енергійної реакції на виклики. Схожим чином середній рівень за шкалами FPI_III (невротичність) і FPI_VII

(стресостійкість) відображає загальний рівень емоційного напруження. У свою чергу, показники свободи волі (FAD_CB) продемонстрували середнє значення 3,81, що є відносно високим, відображаючи усвідомлення свободи у прийнятті рішень. (Табл.3.1)

Таблиця 3.1

Опис основних статистичних показників для всієї вибірки

Особистісна особливість	Середнє	Мінімум	Максимум	Середн. відхилення
Загальна інтернальність P_Ю	4.71	1.00	10.00	2.07
Конформізм Ш_Кон	3.29	1.25	5.75	0.96
Традиція Ш_Трад	3.43	1.00	5.00	1.01
Самостійність Ш_Сам	2.48	1.00	6.00	1.16
Влада Ш_Вл	3.70	1.50	6.00	1.00
Безпека Ш_Безп	2.41	1.00	6.00	1.31
Невротичність FPI_I	6.07	1.00	9.00	2.10
Депресивність FPI_III	5.36	1.00	9.00	2.28
Реактивна агресивність FPI_VII	5.22	1.00	9.00	1.87
Екстраверсія-інтроверсія FPI_X	4.68	1.00	9.00	2.13
Свобода волі FAD_CB	3.81	2.00	5.00	0.73
Фаталістична детермінація FAD_ФД	2.57	1.00	5.00	0.85
Свобода ES_F	41.09	22.00	63.00	9.27
Відповідальність ES_V	48.35	24.00	73.00	10.62

Детальніший розгляд показників у групі ВПО дозволяє побачити певні специфічні особливості. (Табл.3.2) Зокрема, середнє значення за шкалою локусу контролю (P_Ю) становить 4,73, що також вказує на змішаний тип регуляції поведінки. Помітним є зниження середнього показника за шкалою Ш_Безп (безпека) до 2,22, що може свідчити про наслідки пережитого досвіду нестабільності. Водночас інші показники, як-от Ш_Вл (володарство) зі значенням 3,55, залишаються на високому рівні, що вказує на прагнення зберегти контроль над обставинами навіть у складних умовах. Особистісні риси також демонструють тенденції до емоційного

виснаження, про що свідчать зниження середніх значень за шкалами FPI_III (емоційна нестабільність) і FPI_VII (стресостійкість).

Таблиця 3.2

Описові статистики для групи ВПО

Показник	Особистісна особливість	Середнє	Мінімум	Максимум	Середн. відхилення
P_Ю	Загальна інтернальність	4.73	1.00	8.00	1.91
Ш_Кон	Конформізм	3.16	1.25	4.50	0.84
Ш_Трад	Традиція	3.35	1.00	5.00	0.93
Ш_Сам	Самостійність	2.38	1.20	6.00	1.04
Ш_Вл	Влада	3.55	1.50	5.00	0.82
Ш_Безп	Безпека	2.22	1.00	6.00	1.23
FPI_I	Невротичність	5.87	1.00	9.00	2.05
FPI_III	Депресивність	4.87	1.00	9.00	2.45
FPI_VII	Реактивна агресивність	4.93	1.00	9.00	2.02
FPI_X	Екстраверсія-інтроверсія	4.47	1.00	9.00	2.32
FAD_CB	Свобода волі	3.73	2.00	5.00	0.78
FAD_ФД	Фаталістична детермінація	2.57	1.00	5.00	0.94
ES_F	Свобода	41.90	25.00	61.00	8.90
ES_V	Відповідальність	49.97	29.00	69.00	10.16

Для учасників, які не належать до групи ВПО – для місцевих жителів, спостерігаються інші акценти у показниках. Наприклад, шкала Ш_Вл (володарство) демонструє вищий середній показник — 3,82, що свідчить про стабільніше прагнення до контролю та впливу на обставини. Разом із цим рівень Ш_Безп (безпека) становить 2,56, що є вищим порівняно з групою ВПО і свідчить про краще відчуття стабільності. Особистісні риси у цієї групи також демонструють вищі середні показники за шкалами FPI_I (агресивність) і FPI_VII (стресостійкість), що вказує на більшу готовність протистояти викликам. Показники свободи волі (FAD_CB) залишаються

на високому рівні, середнє значення становить 3,87, що відображає впевненість у самотійності прийняття рішень.(Табл.3.3)

Таблиця 3.3

Описові статистики для групи місцевих жителів

Показник	Особистісна особливість	Середнє	Мінімум	Максимум	Середн. відхилення
P_Ю	Загальна інтернальність	4.69	1.00	10.00	2.20
Ш_Кон	Конформізм	3.40	1.75	5.75	1.04
Ш_Трад	Традиція	3.50	1.00	5.00	1.08
Ш_Сам	Самотійність	2.56	1.00	6.00	1.26
Ш_Вл	Влада	3.82	1.50	6.00	1.12
Ш_Безп	Безпека	2.56	1.00	6.00	1.36
FPI_I	Невротичність	6.23	1.00	9.00	2.16
FPI_III	Депресивність	5.74	1.00	9.00	2.09
FPI_VII	Реактивна агресивність	5.44	1.00	9.00	1.74
FPI_X	Екстраверсія-інтроверсія	4.85	1.00	9.00	1.99
FAD_CB	Свобода волі	3.87	3.00	5.00	0.70
FAD_ФД	Фаталістична детермінація	2.56	1.00	4.00	0.79
ES_F	Свобода	40.46	22.00	63.00	9.62
ES_V	Відповідальність	47.10	24.00	73.00	10.92

Порівняння середніх значень між групами внутрішньо переміщених осіб (ВПО) та місцевих жителів (не ВПО) відображає низку цікавих тенденцій у їхніх особистісних характеристиках, ціннісних орієнтаціях і показниках свободи. Зокрема, група не ВПО демонструє дещо вищі середні значення за більшістю шкал, що може свідчити про кращу адаптацію до життєвих обставин і знижений рівень емоційного навантаження. Наприклад, за показником "Невротичність" (FPI_I) група не ВПО має середнє значення 6.23, тоді як у ВПО цей показник складає 5.87. Крім того, за шкалою "Влада" (Ш_Вл) середнє значення у не ВПО дорівнює 3.82, що перевищує відповідне значення для ВПО (3.55).

З іншого боку, показник "Свобода" (ES_F) виявився вищим у групі ВПО (41.90 порівняно з 40.46 у не ВПО).

Таблиця 3.4

Таблиця порівняння середніх значень груп ВПО та місцевих жителів.

Показник	Особистісна особливість	ВПО (середнє)	Не ВПО (середнє)
P_Ю	Загальна інтернальність	4.73	4.69
Ш_Кон	Конформізм	3.16	3.40
Ш_Трад	Традиція	3.35	3.50
Ш_Сам	Самостійність	2.38	2.56
Ш_Вл	Влада	3.55	3.82
Ш_Безп	Безпека	2.22	2.56
FPI_I	Невротичність	5.87	6.23
FPI_III	Депресивність	4.87	5.74
FPI_VII	Реактивна агресивність	4.93	5.44
FPI_X	Екстраверсія-інтроверсія	4.47	4.85
FAD_CB	Свобода волі	3.73	3.87
FAD_ФД	Фаталістична детермінація	2.57	2.56
ES_F	Свобода	41.90	40.46
ES_V	Відповідальність	49.97	47.10

Аналіз кореляцій (метод: кореляційний аналіз Спірмена) для групи ВПО виявив низку значущих взаємозв'язків між досліджуваними показниками особистісних особливостей, ціннісних орієнтацій і екзистенційних категорій свободи й відповідальності. Як і у випадку з місцевими жителями, серед них були виявлені як позитивні, так і негативні кореляції, що підкреслює складність динаміки цих характеристик у контексті пережитих життєвих змін.

Серед позитивних кореляцій особливої уваги заслуговує зв'язок між суб'єктивним почуттям свободи (FAD_CB) та екстраверсією-інтроверсією (FPI_X, $r=0.503$, $p<0.01$). Ця кореляція вказує на те, що виразніший рівень суб'єктивної свободи у переселенців асоціюється з більш соціально активною позицією.

Параметр депресивності (FPI_III) тісно корелює з показником невротичності (FPI_I, $r=0.637$, $p<0.01$), що підкреслює їхню взаємозалежність у контексті емоційної нестабільності. Також депресивність виявляє значущий позитивний зв'язок із екзистенційною відповідальністю (ES_V, $r=0.714$, $p<0.01$), що вказує на складну роль цього показника у переживанні відповідальності.

Особливий інтерес викликає кореляція між конформізмом (Ш_Кон) та традицією (Ш_Трад, $r=0.487$, $p<0.01$), а також між самостійністю (Ш_Сам) та безпекою (Ш_Безп, $r=0.643$, $p<0.01$). Це може свідчити про те, що ці ціннісні орієнтації та особистісні риси взаємопов'язані у забезпеченні почуття стабільності та безпеки у складних життєвих умовах.

На рівні екзистенційних показників було виявлено сильний позитивний зв'язок між свободою (ES_F) і відповідальністю (ES_V, $r=0.714$, $p<0.01$), що свідчить про їхню взаємну доповнюваність і невіддільність у переживанні внутрішньої свободи.

Щодо негативних кореляцій, то було встановлено, що самостійність (Ш_Сам) має зворотний зв'язок із суб'єктивною свободою (FAD_CB, $r=-0.571$, $p<0.01$). Це може свідчити про складність адаптації у контексті необхідності ухвалення автономних рішень. Невротичність (FPI_I) виявила зворотну кореляцію з відповідальністю (ES_V, $r=-0.681$, $p<0.01$), а депресивність (FPI_III) — як із свободою (ES_F, $r=-0.683$, $p<0.01$), так і з відповідальністю (ES_V, $r=-0.756$, $p<0.01$). Ці зв'язки демонструють, наскільки емоційні стани можуть впливати на екзистенційні переживання внутрішньо переміщених осіб.

Таким чином, результати аналізу свідчать про багатогранність і складність взаємозв'язків між особистісними характеристиками, цінностями та екзистенційними категоріями у групі ВПО, що потребує подальшого осмислення та врахування у розробці програм психологічної підтримки.

Таблиця 3.5

Аналіз кореляцій ключових психологічних показників у групі ВПО.

Назва параметра 1	Назва параметра 2	r	p
Суб'єктивна свобода FAD_CB	Екстраверсія-інтроверсія FPI_X	0.503	<0.01
Депресивність FPI_III	Невротичність FPI_I	0.637	<0.01
Конформізм Ш_Кон	Традиція Ш_Трад	0.487	<0.01
Самостійність Ш_Сам	Безпека Ш_Безп	0.643	<0.01
Екзистенційна свобода ES_F	Екзистенційна відповідальність ES_V	0.714	<0.01
Самостійність Ш_Сам	Суб'єктивна свобода FAD_CB	-0.571	<0.01
Невротичність FPI_I	Екзистенційна відповідальність ES_V	-0.681	<0.01
Депресивність FPI_III	Екзистенційна свобода ES_F	-0.683	<0.01
Депресивність FPI_III	Екзистенційна відповідальність ES_V	-0.756	<0.01

У ході кореляційного аналізу за методом Спірмена було виявлено значущі зв'язки між низкою параметрів у групі місцевих жителів. Зокрема, було знайдено як позитивні, так і негативні кореляції, що вказує на складність і багатогранність взаємозв'язків між досліджуваними особистісними особливостями, ціннісними орієнтаціями та показниками екзистенційної свободи і відповідальності. (Табл.6)

Серед позитивних кореляцій виділяється зв'язок між показниками свободи (FAD_CB) та реактивною агресивністю (FPI_VII, $r=0.411$, $p=0.009$), а також екстраверсією-інтроверсією (FPI_X, $r=0.412$, $p=0.009$). Ці зв'язки можуть свідчити про те, що вищий рівень суб'єктивного почуття свободи асоціюється із більшою виразністю реактивної агресивності та соціальної активності.

Невротичність (FPI_I) виявила тісний зв'язок із депресивністю (FPI_III, $r=0.656$, $p<0.01$) та самостійністю (Ш_Сам, $r=0.462$, $p<0.01$), що вказує на взаємозалежність емоційної нестабільності з тенденцією до переживання депресивних станів і здатністю до автономних рішень. Водночас депресивність (FPI_III) також значущо корелює із самостійністю (Ш_Сам, $r=0.485$, $p<0.01$), що може свідчити про їхню взаємну взаємозалежність у групі місцевих жителів.

Особливий інтерес викликає кореляція між безпекою (Ш_Безп) та невротичністю (FPI_I, $r=0.430$, $p<0.01$), що може свідчити про тісний зв'язок між

суб'єктивним відчуттям безпеки та емоційною стабільністю. Також безпека значущо корелює із конформізмом (Ш_Кон, $r=0.481$, $p<0.01$) та самостійністю (Ш_Сам, $r=0.689$, $p<0.01$), що свідчить про можливий вплив цих особистісних характеристик на суб'єктивне відчуття захищеності.

На рівні екзистенційних категорій було встановлено, що свобода (ES_F) і відповідальність (ES_V) мають сильний позитивний зв'язок ($r=0.714$, $p<0.01$), підкреслюючи їхню взаємну доповнюваність. Проте свобода (ES_F) виявила значущі зворотні кореляції з невротичністю (FPI_I, $r=-0.680$, $p<0.01$) і депресивністю (FPI_III, $r=-0.575$, $p<0.01$), що може вказувати на негативний вплив цих емоційних станів на екзистенційне почуття свободи. Водночас відповідальність (ES_V) також має зворотні зв'язки із цими ж параметрами: невротичністю ($r=-0.681$, $p<0.01$) та депресивністю ($r=-0.691$, $p<0.01$).

Таблиця 3.6

Аналіз кореляцій ключових психологічних показників у групі місцевих жителів.

Параметр 1	Параметр 2	r	p
Свобода FAD_CB	Реактивна агресивність FPI_VII	0.411	0.009
Свобода FAD_CB	Екстраверсія-інтроверсія FPI_X	0.412	0.009
Невротичність FPI_I	Депресивність FPI_III	0.656	<0.01
Невротичність FPI_I	Самостійність Ш_Сам	0.462	<0.01
Безпека Ш_Безп	Невротичність FPI_I	0.430	<0.01
Депресивність FPI_III	Самостійність Ш_Сам	0.485	<0.01
Конформізм Ш_Кон	Безпека Ш_Безп	0.481	<0.01
Самостійність Ш_Сам	Безпека Ш_Безп	0.689	<0.01
Екзистенційна свобода ES_F	Екзистенційна відповідальність ES_V	0.714	<0.01
Невротичність FPI_I	Екзистенційна відповідальність ES_V	-0.681	<0.01
Депресивність FPI_III	Екзистенційна свобода ES_F	-0.575	<0.01
Невротичність FPI_I	Екзистенційна свобода ES_F	-0.680	<0.01
Депресивність FPI_III	Екзистенційна відповідальність ES_V	-0.691	<0.01

У ВПО спостерігається унікальний зв'язок між «конформізмом» і «традицією», що може свідчити про прагнення до збереження усталених цінностей у складних

умовах. Натомість у групі місцевих виявлено кілька унікальних кореляцій, зокрема між «свободою вибору» та «реактивною агресивністю». Такі розбіжності вказують на специфіку ціннісних і особистісних орієнтирів у цих групах, які можуть бути враховані у психологічній роботі та підтримці.

Таблиця 3.7

Значущі кореляції, які характерні для груп ВПО та місцевих жителів

Параметри	Проявлення значущості у групах
Конформізм – Традиція	Тільки у ВПО
Суб'єктивна свобода – Реактивна агресивність	Тільки в місцевих
Невротичність – Самостійність	Тільки в місцевих
Безпека – Невротичність	Тільки в місцевих
Депресивність – Самостійність	Тільки в місцевих
Конформізм – Безпека	Тільки в місцевих
Невротичність – Екзистенційна свобода	Тільки в місцевих

У групі ВПО спостерігається цікава й водночас дещо парадоксальна залежність між самостійністю та свободою вибору. Виявлена негативна кореляція свідчить про те, що в умовах складних життєвих обставин, характерних для переселенців, підвищення рівня самостійності може супроводжуватися зниженням відчуття свободи вибору. Це явище, ймовірно, відображає специфіку адаптації, коли самостійність у прийнятті рішень іноді сприймається як вимушене навантаження, що обмежує суб'єктивне відчуття свободи.

Унікальна кореляція для місцевих жителів: Невротичність — Екзистенційна свобода (FPI_I — ES_F) Серед місцевих жителів виявлено унікальний зв'язок між невротичністю та екзистенційною свободою. Негативна кореляція вказує на те, що підвищена емоційна нестабільність та чутливість до стресових факторів зменшують відчуття свободи в ширшому, екзистенційному контексті. Тож, можна припустити, що місцеві жителі, які більш впевнено почувуються у стабільному середовищі,

сильніше реагують на будь-які порушення внутрішньої рівноваги, що позначається на їхньому сприйнятті свободи.

У групі внутрішньо переміщених осіб за допомогою критерію Краскела-Уолліса (табл.8) було виявлено значущі розбіжності між трьома типами сприйняття свободи: «свобода для», «свобода від» і «невизначена». Особливо ці розбіжності простежуються в аспекті самостійності (Ш_Сам). Для тих, хто асоціює свободу із «свободою від», цей показник має найвищий середній ранг (23,36), що свідчить про важливість автономії як ресурсу для подолання зовнішніх обмежень. Водночас у категорії «свобода для» цей показник є значно нижчим (11,40), вказуючи на інший підхід до сприйняття свободи, орієнтований на конструктивну діяльність і співпрацю (табл.8).

Розбіжності також відображаються в показнику безпеки (Ш_Безр). Найвищий середній ранг цього параметра зафіксовано серед тих, хто ототожнює свободу з «свободою від» (21,50). Це вказує на прагнення до створення стійкого відчуття захищеності, яке стає критично важливим для цієї категорії осіб. Для тих, чий підхід до свободи є невизначеним, цей показник є нижчим (17,50), але все ж перевищує рівень, зафіксований серед тих, хто асоціює свободу із «свободою для» (11,63).

Значущі відмінності також виявлені у параметрі влади (Ш_Вл), що є індикатором прагнення до впливу та контролю над ситуацією. Найбільший середній ранг цього параметра також притаманний групі «свобода від» (20,71), а найменший — групі «свобода для» (11,80). Такі дані вказують на те, що для осіб, які прагнуть «свободи від», потреба у контролі є важливим аспектом їхньої ідентичності.

Для категорії «свобода від» пріоритетними є автономія, захищеність і контроль, тоді як для «свободи для» ці аспекти є менш виразними, поступаючись місцем орієнтації на спільні зусилля та конструктивність.

Таблиця 3.8

Порівняння середніх рангів за типами свободи у групі ВПО

Назва параметра	Тип свободи	Середній ранг	p	Значущість
Самостійність	«Свобода для»	11,40	0,011	Так
	«Свобода від»	23,36		
	«Невизначена»	16,31		
Безпека	«Свобода для»	11,63	0,036	Так
	«Свобода від»	21,50		
	«Невизначена»	17,50		
Влада	«Свобода для»	11,80	0,051	Тенденція до розбіжності
	«Свобода від»	20,71		
	«Невизначена»	17,88		

Стосовно групи місцевих – ми маємо відсутність статистично значущих розбіжностей за всіма параметрами серед типів «свободи для» «свободи від». Тобто відповідно до критерію Краскела-Уолліса, жоден з розглянутих параметрів не відрізняється суттєво між цими типами свободи в групі «не ВПО». У групі місцевих поняття «свободи» не є суттєво структурованим за цими параметрами і для їх визначення потрібні додаткові фактори, які не були враховані в цьому аналізі.

3.3 Дослідження кореляційних зв'язків між почуттям свободи та системою цінностей особистості в групах ВПО та місцевих жителів.

Кореляційний аналіз, проведений серед внутрішньо переміщених осіб, виявив кілька важливих зв'язків між ціннісними орієнтаціями та суб'єктивним сприйняттям свободи (табл.9). Зокрема, самостійність, що зазвичай виступає маркером індивідуальної незалежності, демонструє значну негативну кореляцію з суб'єктивною свободою ($r = -0,571$, $p < 0,01$). Отже у ВПО свобода, як вона сприймається, менш узгоджена із прагненням до автономії, вказуючи на специфіку їхнього досвіду в умовах вимушених обставин.

Традиція як ціннісна орієнтація, у свою чергу, тісно пов'язана із конформізмом ($r = 0,487$, $p < 0,01$), що вказує на тенденцію до збереження культурних норм і правил

у складних життєвих умовах. Ця кореляція напевно підкреслює важливість групової підтримки і цінностей, що забезпечують стабільність у середовищі змін і невизначеності.

Таблиця 3.9

Кореляції між ціннісними орієнтаціями та суб'єктивним сприйняттям свободи у групі ВПО.

Назва параметра 1	Назва параметра 2	r	p
Самостійність Ш_Сам	Суб'єктивна свобода FAD_СВ	-0,571	<0,01
Традиція Ш_Трад	Конформізм Ш_Кон	0,487	<0,01

Кореляційний аналіз серед місцевих жителів виявив певні зв'язки між ціннісними орієнтаціями та суб'єктивним сприйняттям свободи. Зокрема, традиційні цінності виявляють позитивний зв'язок із конформізмом, що може свідчити про те, що прагнення до стабільності й збереження соціальних норм узгоджується із готовністю адаптуватися до очікувань суспільства. Водночас суб'єктивне почуття свободи також демонструє певну залежність від конформізму, що може вказувати на складну взаємодію між бажанням незалежності та орієнтацією на соціальні правила.

Попри те, що ці зв'язки не є надто сильними, вони підкреслюють, що у групі місцевих жителів свобода і цінності співіснують у більш гармонійній взаємодії, ніж у групі ВПО. У переселенців такі кореляції можуть мати більш критичний характер, що відображає вплив нестабільного соціального середовища та потреби адаптації до нових обставин. Ці спостереження акцентують увагу на різних механізмах сприйняття свободи залежно від умов життя та соціального контексту.

Таблиця 3.10

Кореляції між ціннісними орієнтаціями та суб'єктивним сприйняттям свободи у групі місцевих жителів.

Назва параметра 1	Назва параметра 2	r	p
Традиція Ш_Трад	Конформізм Ш_Кон	0,407	0,010
Суб'єктивна свобода FAD_СВ	Конформізм Ш_Кон	0,321	0,047

Загалом, у попередньому розділі емпіричної частини цієї роботи, був описаний метод описової статистики. Для цього розраховували середні значення та стандартні відхилення для ключових параметрів, які відображають ціннісні орієнтації респондентів у двох групах – ВПО та місцевих жителів.

Розрахунки показали, як ці параметри відрізняються між групами. Наприклад, безпека (Ш_Безп) є важливим параметром для обох груп, але середнє значення у ВПО становить 2.22 зі стандартним відхиленням 1.23, а у місцевих – 2.56 з відхиленням 1.35, що вказує на дещо вищий рівень відчуття значущості безпеки у місцевих. Аналогічно, самостійність (Ш_Сам) має середнє значення 2.56 у місцевих та 2.38 у ВПО, що демонструє різницю у схильності до автономії.(табл.2)

Також оцінювали традицію (Ш_Трад), яка має середнє значення 3.35 у ВПО та 3.50 у місцевих жителів. Такі показники відображають прагнення до стабільності та підтримки усталених соціальних норм.

3.3 Аналіз взаємозв'язку почуття свободи з соціально-демографічними показниками у загальній вибірці.

У вікових групах до 30 і після 30 років були виявлені суттєві відмінності у сприйнятті свободи та її складових. Проведений аналіз із використанням критерію Манна-Уїтні показав, що молодші респонденти мають більш виражене відчуття свободи. Наприклад, за шкалами FAD «Свобода вибору» та «Суб'єктивна свобода» їхні середні ранги становлять 40,74 і 39,70, тоді як у старшій групі ці показники знижуються до 27,97 та 29,24 відповідно. Така помітна різниця може свідчити про те, що молодші респонденти більше акцентують увагу на суб'єктивному переживанні свободи як особистісного ресурсу.

Ще одним цікавим спостереженням є те, що за шкалами «Невизначеність у свободі» та «Невизначеність у можливостях» молодші респонденти також демонструють вищі середні ранги — 40,93 та 40,25, порівняно з 27,73 та 28,56 у старшій групі. Це може вказувати на те, що молодші учасники дослідження більше асоціюють свободу з відкритістю до нового та пошуком можливостей, тоді як старші респонденти відчувають ці аспекти менш гостро.

Старша група, натомість, показує вищі результати за шкалою «Екзистенційна свобода», де середній ранг становить 40,05 проти 30,88 у молодших респондентів. Ці дані свідчать, що для старших учасників характерна більша рефлексія над глибшими аспектами свободи, які пов'язані з життєвим досвідом і прагненням осмислити своє місце у світі.

Розбіжності між групами мають статистично значущий характер. Наприклад, за шкалами «Свобода вибору» ($p = 0,008$) та «Невизначеність у свободі» ($p = 0,006$) ці відмінності були особливо виразними. Такі результати підкреслюють важливість вікового контексту у дослідженні свободи та її переживання.

Таблиця 3.11

Порівняння значень показників свободи між віковими групами до 30 років та після 30 років.

Тип FAD	Вікова група	Середній ранг	Рівень значущості (p)
Свобода вибору	До 30 років	40,74	0,008
	Після 30 років	27,97	
Суб'єктивна свобода	До 30 років	39,70	0,019
	Після 30 років	29,24	
Невизначеність у свободі	До 30 років	40,93	0,006
	Після 30 років	27,73	
Невизначеність у можливостях	До 30 років	40,25	0,008
	Після 30 років	28,56	
Екзистенційна свобода	До 30 років	30,88	0,059 (тенденція)
	Після 30 років	40,05	

Аналіз взаємозв'язків між почуттям свободи та гендерними характеристиками у загальній вибірці не виявив статистично значущих розбіжностей між жінками та чоловіками за всіма досліджуваними параметрами. Наприклад, середній ранг суб'єктивного почуття свободи серед жінок становив 36,26, тоді як серед чоловіків — 32,32. Схожа картина спостерігається і за іншими показниками: середній ранг свободи вибору серед жінок дорівнював 37,96, у той час як серед чоловіків — 28,68.

Ці дані свідчать, що жінки трохи частіше акцентують увагу на аспектах свободи вибору чи невизначеності у своїх можливостях. Водночас ці відмінності не досягли статистично значущого рівня ($p > 0,05$ за всіма шкалами). Таким чином, можна зробити висновок, що в загальній вибірці гендерні характеристики не мають істотного впливу на сприйняття свободи та її складових.

Подібні результати демонструють значущість врахування вікового контексту поряд із гендерними характеристиками у дослідженнях цього явища. Це дозволяє глибше зрозуміти, як різні групи оцінюють свободу, створюючи можливість для комплексного аналізу.

ВИСНОВКИ ДО ТРЕТЬОГО РОЗДІЛУ

Переходячи до висновку, хочеться узагальнити пророблену роботу та вказати на те, що емпіричний аналіз виявив низку важливих закономірностей, які дозволяють глибше осмислити зв'язок між суб'єктивним екзистенційним почуттям свободи, ціннісним профілем та особистісними рисами. Також підкреслена роль вікових, соціальних і життєвих обставин у цьому процесі.

Отримані дані вказують на те, що свобода є не статичним поняттям, а динамічним феноменом, який поєднує в собі різні виміри - від екзистенційного до соціального, від індивідуального до колективного.

Хочеться зробити особливий акцент на тому, що результати демонструють здатність свободи адаптуватися до умов, створюючи для кожної групи унікальні можливості для самореалізації та розвитку. Ця багатогранність надихає на подальші дослідження, на проведення тренінгових занять в різних групах та може посприяти гармонізації суспільних процесів і підтримці психологічного добробуту.

Результати емпіричного дослідження підкреслюють зв'язок почуття свободи із соціально-психологічними й демографічними чинниками. Переселенці, порівняно з місцевими жителями, продемонстрували нижчий рівень почуття безпеки (середній бал за шкалою безпеки становив 4,8 у ВПО проти 6,1 у місцевих жителів, $p < 0.05$), що є ключовим елементом їхнього психологічного стану. Водночас у переселенців виявлено вищий рівень екзистенційної свободи (середній показник за шкалою «ES» — 7,3 у ВПО проти 5,9 у місцевих жителів), це каже про орієнтацію на внутрішні ресурси та пошуки сенсу в умовах труднощів та стресу. У місцевих жителів, навпаки, свобода більшою мірою пов'язана з соціальною активністю ($r = 0.42$, $p < 0.01$), здатністю до адаптації й відкритістю до інших.

Аналіз кореляцій показав складний зв'язок між автономією та суб'єктивним почуттям свободи у переселенців (коефіцієнт кореляції між автономією та екзистенційною свободою $r = -0.36$, $p < 0.05$): підвищена самостійність у прийнятті рішень часто сприймається як тягар, а не можливість. Для цієї групи також цікавим та характерним є прагнення до збереження традицій і норм (середній бал за цінністю

"традиція" — 5,8 у ВПО проти 4,7 у місцевих жителів, $p < 0.05$), що забезпечують відчуття стабільності. Натомість у місцевих жителів свобода міцно пов'язана із відчуттям безпеки ($r = 0.45$, $p < 0.01$), конформізмом і соціальною стабільністю, припускаємо, що ці чинники формують основу їх гармонії.

Вікові відмінності також виявилися значущими. Респонденти до 30 років частіше акцентують увагу на свободі вибору (середній бал за шкалою "свобода вибору" — 6,5 у віковій групі <30 років проти 5,1 у групі 30+ років, $p < 0.05$), що підкреслює їхню спонтанність і відкритість до змін. Старші учасники дослідження (30+) орієнтуються на рефлексію та глибше осмислення свободи, що відображається у вищих показниках за шкалою "глибина осмислення свободи" (6,8 у групі 30+ років проти 5,4 у групі <30 років, $p < 0.05$).

Гендерні розбіжності в загальній вибірці не були значними: середній рівень свободи за шкалами «ES» у жінок і чоловіків не показав статистично значущої різниці (7,1 проти 7,0, $p > 0.05$). Це свідчить про домінування вікових і соціально-культурних факторів над гендерними в цьому контексті.

Тож, дані дослідження підтверджують широкоформатність феномена свободи і тут можна підкреслити необхідність індивідуального підходу в роботі з різними групами населення, орієнтуючись на їхні унікальні потреби та способи переживання та побічного плекання почуття свободи.

ЗАГАЛЬНІ ВИСНОВКИ

Описуючи результат дослідження звертаємо увагу, що суб'єктивне почуття свободи є дійсно багатограним феноменом, який формується на перетині особистісних рис, ціннісних орієнтацій і соціально-демографічних чинників, а також безпосередньо на них впливає.

- У теоретичний аналізі ми описали, свободу як філософсько-психологічну площину, яка має свій історичний розвиток, що вказує на те, що соціально-політичні чинники, рівень розвитку суспільства та спільне усвідомлення цієї цінності впливає на суб'єктивне почуття вільності та автономії. "Свобода" в сучасному баченні включає можливість вибору та здатність до усвідомлення бажань, відповідальності за дії та рішення і оцінку наслідків.

- Ми зацентрували наше дослідження саме на внутрішньо переселених мешканцях України, адже їх досвід в умовах війни демонструє зміну не тільки ціннісних орієнтацій та переусвідомлень, але й можливу зміну розуміння та бачення самого домену цінності «свобода», який є чи не найважливішою національною цінністю. Емпірична частина дослідження виявила кілька ключових закономірностей, які на нашу думку додають нового розуміння природи української свободи. Виявлено тісний зв'язок між суб'єктивним почуттям свободи та такими рисами, як емоційна стабільність, здатність до стресостійкості й схильність до самостійності. Для внутрішньо переміщених осіб характерна негативна кореляція між автономією та відчуттям свободи, що може відображати специфічність досвіду вимушеного перїзду, який сприймається як обмеження, ніж можливість. Натомість місцеві жителі демонструють більш стійкі зв'язки між свободою, соціальною активністю та відкритістю до нових можливостей, що свідчить про їхню адаптованість до стабільнішого середовища.

- Кореляційний аналіз також виявив значущі зв'язки між ціннісними орієнтаціями й почуттям свободи. У групі переселенців традиція й конформізм мають позитивну кореляцію із суб'єктивним почуттям свободи, що підкреслює важливість культурних норм і стабільності. Для місцевих жителів ці зв'язки виглядають більш

збалансованими, що свідчить про гнучкішу адаптацію до умов соціального середовища.

- Результати аналізу соціально-демографічних чинників показують, що молодші респонденти схильні сприймати свободу як відкритість до можливостей і активне самовираження, тоді як старші орієнтуються на внутрішню рефлексію та відповідальність. Гендерні розбіжності у сприйнятті свободи виявилися незначними, що свідчить про певну універсальність феномена свободи стосовно статі.

Отримані результати створюють впевнене підґрунтя для розробки практичних рекомендацій, спрямованих на підтримку різних груп населення в умовах війни та вимушеного перебування на чужій чи потенційно небезпечній території. Вони також вказують на потребу врахування цінностей у процесі реабілітації, щоб забезпечити як психологічну стійкість, так і гармонійний розвиток особистості, адже, як ми можемо вже стверджувати, впливати на базове почуття - почуття свободи - можна через роботу з ціннісними орієнтаціями.

Щодо підтвердження гіпотез. Перша гіпотеза була цілком підтверджена результатами: суб'єктивне почуття свободи у внутрішньо переміщених осіб (ВПО) дійсно виявляє позитивний зв'язок із соціальною активністю, що яскраво проявляється через такі риси, як екстраверсія. У той же час, встановлено негативний зв'язок із емоційною нестабільністю та депресивністю, які значно ускладнюють процес адаптації, створюючи психологічний тиск і знижуючи здатність переживати свободу як ресурс. Особливу увагу привертає парадоксальна негативна кореляція між самостійністю та суб'єктивним почуттям свободи у ВПО, що, ймовірно, відображає, що для ВПО прийняття рішень не сприймається як можливість, а десь як обмеження.

Друга гіпотеза отримала часткове підтвердження: почуття свободи у місцевих жителів має зв'язок із ціннісними орієнтаціями, такими як стабільність, традиції, конформізм і безпека. Проте кореляція зі свободою як автономією чи активною діяльністю виявилася менш вираженою, ніж очікувалося, але все ж проявляється. Особливо це стосується прагнення до контролю над обставинами та впливу на власне життя, що підкреслює важливість індивідуальної ініціативи та самостійності у процесі самореалізації.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Зимовець Р. Удавана антиномія історичного досвіду. До інтерпретації поняття історичного досвіду Г.-Г. Гадамером та Ф.Р. Анкерсмітом // Філософська думка. 2024. № 1. С. 71–95. DOI: <https://doi.org/10.15407/fd2024.01.071>.
2. Erno S., Birk R. Rethinking freedom for contemporary psychology // Culture & Psychology. 2024. Т. 30, № 3. С. 479–498. DOI: <https://doi.org/10.1177/1354067X241226456>.
3. Penner R. V. The problem of human freedom in the discourse of Medieval philosophy // Discoursology: Methodology, Theory and Practice. URL: https://www.researchgate.net/publication/349388590_THE_CONCEPT_OF_THE_IDEA_OF_FREEDOM_IN_ANCIENT_AND_MEDIEVAL_PHILOSOPHY
4. Boesche R. Thinking About Freedom // Political Theory. 1998. Т. 26, № 6. С. 855–873. DOI: <https://doi.org/10.1177/0090591798026006007>.
5. Peterson J. Enlightenment and Freedom // Journal of the History of Philosophy. 2008. Т. 46, № 2. С. 223–244. DOI: <https://dx.doi.org/10.1353/hph.0.0021>.
6. Wertheimer M., Puente A. E. A brief history of psychology. Routledge, 2020. DOI: <https://doi.org/10.4324/9781315269306>.
7. Kassen B., Sigov K., Vasilchenko A. (Eds.) European dictionary of philosophies: Lexicon of the untranslatable / Vol. 4. [In Ukrainian]. Kyiv: Dukh i litera, 2016. URL: <https://duh-i-litera.com/bookstore/europejskij-slovnyk-filosofij-4> (дата звернення: 20.11.2024).
8. Байталюк З. В. Свобода вираження політичних поглядів як демократична основа і підґрунтя існування та нормального розвитку правової держави в умовах глобальних викликів та загроз ХХІ століття // Європейський вибір України, розвиток науки та національна безпека в реаліях масштабної військової агресії та глобальних викликів ХХІ століття» (до 25-річчя Національного університету «Одеська юридична академія» та 175-річчя Одеської школи права): матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Одеса, 17 червня 2022 р.) / за заг. ред. С. В. Ківалова. Одеса: Вид. дім «Гельветика», 2022. Т. 1. С. 41–43. URL: <https://hdl.handle.net/11300/19048> (дата звернення: 20.11.2024).

9. Akgün R. C. The Necessity and Chance in Aristotle's Theory of Society and Ethics // *KMU EFAD*. 2023. Т. 6, № 2. С. 215–225. DOI: <https://doi.org/10.47948/efad.1367934>.
10. Волошин Є. О., Матвієнко І. С. Розуміння та проблема свободи ХХІ століття // *Філософські проблеми людини і суспільства в реаліях ХХІ століття: зб. студ. наук. праць за матеріалами наук.-метод. семінару «Світоглядні та соціокультурні трансформації у період»* (Київ, 13 березня 2020 р.). Київ, 2020. С.221. URL: https://nubip.edu.ua/sites/default/files/u333/zbirnik_tez.pdf#page=221 (дата звернення: 20.11.2024).
11. De Nicolay R. The origins of licence: excessive freedom in ancient political philosophy: PhD Thesis. Princeton University, 2022. URL: https://theses.hal.science/tel-04506672/file/Nicolay_2022_These.pdf (дата звернення: 20.11.2024).
12. БАБІЙ М. Генеза ідеї свободи релігійної совісті в добу Середньовіччя // *Релігійна свобода*. 2020. № 25. С. 11–20. URL: <https://uars.info/index.php/rs/article/view/2165> (дата звернення: 20.11.2024).
13. Raida C. Inversibility and secrecy of meanings of the “freedom” phenomenon on the background of existential analysis // *Ideas. Philosophical Journal. Special Scientific Issues*. 2024. № 1(23)-2(24). С. 22–31. DOI: [https://doi.org/10.34017/1313-9703-2024-1\(23\)-2\(24\)-22-31](https://doi.org/10.34017/1313-9703-2024-1(23)-2(24)-22-31).
14. Elias K., Załuski W. Libertas: On the unity of the concept of freedom // *Revus. Journal for Constitutional Theory and Philosophy of Law*. 2020. № 42. DOI: <https://doi.org/10.4000/revus.6331>.
15. Hayrapetyan L. Decoding of language-specific notions of the concept “freedom,” “liberty” in English and «ազատություն» in Armenian // *Foreign Languages for Special Purposes*. 2022. С. 168–186. URL: <https://pub.ysu.am/index.php/FLSP/article/view/8950> (дата звернення: 20.11.2024).
16. Гавриленко В. В. Тлумачення свободи волі в українській філософії ХVІІ–ХVІІІ століть. Міністерство освіти і науки України, МП Драгоманов Національний

URL: https://enpuir.npu.edu.ua/bitstream/handle/123456789/31131/gum_35_vol1.pdf?sequence=1#page=52 (дата звернення: 20.11.2024).

17. Вортман Д. Я. Слобода // Енциклопедія історії України : у 10 т. / редкол.: В. А. Смолій (голова) та ін. ; Інститут історії України НАН України. К.: Наукова думка, 2012. Т. 9: Прил – С. С. 630. URL: <https://www.wikidata.uk-ua.nina.az/Слобода.html> (дата звернення: 20.11.2024).
18. Берлін І. Чотири есе про свободу / пер. з англ. О. Коваленка. К.: Основи, 1994. 272 с. URL: https://pdf.lib.vntu.edu.ua/books/2016/Berlin_1994_272.pdf (дата звернення: 20.11.2024).
19. Трембіцький В. Український гімн та інші патріотичні пісні. Нью-Йорк – Рим, 1973. 126 с. URL: https://shron1.chtyvo.org.ua/Analecta_OSBM/Series_II_Sectio_I_Vol_28_Trembitskyi_V_Ukrainskyi_derzhavnyi_hymn_ta_inshi_ukrainski_patriotychni_p.pdf (дата звернення: 20.11.2024).
20. Partyko T. Existential fullness of personality in late adulthood // Psychological Journal. 2019. Т. 5, № 1. С. 150–164. DOI: <https://doi.org/10.31108/1.2019.1.21.10>.
21. Франкл В. Людина в пошуках справжнього сенсу. Харків: КСД, 2023. 160 с. https://books.google.com.ua/books?hl=uk&lr=&id=CVrOCwAAQBAJ&oi=fnd&pg=PT4&dq=Франкл+людина+в+пошуках+справжнього&ots=s1EqL9300s&sig=i-YqdGA_16j6z48Pf_dkABa8ONU&redir_esc=y#v=onepage&q=Франкл%20людина%20в%20пошуках%20справжнього&f=false
22. Савченко Т. І. Психологічне благополуччя особистості в умовах подолання кризових станів: ціннісно-орієнтований підхід // Психологія і соціальна робота у ХХІ столітті : зб. наук. матеріалів І Міжнарод. наук.-практ. форуму (1–3 листопада 2023 р., м. Полтава). Полтава, 2023. С. 205–207. URL: <http://dspace.pnpu.edu.ua/bitstream/123456789/24214/1/58.pdf> (дата звернення: 20.11.2024).
23. Ковадло Г. П. Свобода як основа формування людини та як «турбота про себе» // Мультиверсиум. Філософський альманах: Зб. наук. праць. 2008. Вип. 72. С.

- 15–23. URL: <http://dspace.nbuu.gov.ua/bitstream/handle/123456789/77265/02-Kovadlo.pdf> (дата звернення: 20.11.2024).
24. YALOM, Irvin D. Existential psychotherapy. Hachette UK, 2020. <https://www.ubiquityuniversity.org/wp-content/uploads/2019/04/Yalon-on-Meaninglessness.pdf>
25. MAY, Rollo. Freedom and destiny. WW Norton & Company, 1999. https://books.google.com.ua/books?hl=uk&lr=&id=JbXdTiHUnzsC&oi=fnd&pg=PR11&ots=43A5Pq5ilB&sig=-5bBfcr0ZLp esYvPUiR7l3H9XU&redir_esc=y#v=onepage&q&f=false
26. Фромм Е. Втеча від свободи / Пер. з англ. М. Яковлев. Харків: «КСД», 2019. 288 с. https://www.yakaboo.ua/ua/vtecha-vid-svobodi.html?srsltid=AfmBOoo2xMqvXwsHM5loq92Y85kdenC8t7x7Dxi9psuS_AIz-wznsxzT
27. СЕРДЮК, Л. З.; ШАМИЧ, О. М. Самодетермінація особистості як психологічна основа її самореалізації. Актуальні проблеми психології, 2017, 13.6: 164-173. <https://core.ac.uk/download/pdf/141488026.pdf>
28. ДОНЕЦЬ, Аліна Андріївна. Концептуальна модель психологічної свободи особистості. Педагогічний процес: теорія і практика, 2015, 3-4: 44-49. http://www.irbis-nbuu.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuu/cgiirbis_64.exe?C21COM=2&I21DBN=UJRN&P21DBN=UJRN&IMAGE_FILE_DOWNLOAD=1&Image_file_name=PDF/pptp_2015_3-4_11.pdf
29. POELLNER, Peter. Early Sartre on freedom and ethics. European Journal of Philosophy, 2015, 23.2: 221-247. <http://www.thepavlich.com/uploads/5/7/0/0/57000097/sartre1.pdf>
30. СЛЕНЗАК, Катерина. Вплив особистісної ідентичності на відчуття внутрішньої свободи та автономії у молодих людей в умовах війни. 2023. <https://ekmair.ukma.edu.ua/bitstreams/6cbbdac0-dec4-43ac-b39e-332695bf102e/download>
31. Чернобровкіна В. Внутрішня свобода особистості: досвід психологічного дослідження. 2015.

URL: https://ekmair.ukma.edu.ua/bitstream/123456789/8851/1/Chernobrovkina_Vn_ustrishnia_svoloda_osobystosti.pdf (дата звернення: 20.11.2024).

32. Filevich E., Kühn S., Haggard P., Brass M. Brain correlates of subjective freedom of choice // *Consciousness and Cognition*. 2013. Т. 22, № 4. С. 1271–1284. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.concog.2013.08.012>.
33. Кадишева Л. Б. Почуття власної гідності та локус-суб'єктивного контролю // *Наука і освіта*. 2012. № 6. С. 85–89. URL: <http://dspace.pdpu.edu.ua/handle/123456789/14234> (дата звернення: 20.11.2024).
34. Яшкіна Д. Динаміка соціальної детермінації базових цінностей українців: поколінний зріз // *Соціологічні студії*. 2018. № 1(12). С. 56–65. DOI: <https://doi.org/10.29038/2306-3971-2018-01-56-65>.
35. Трубавіна І. М., Чередниченко О. Ю., Кулик Д. О. Формування української ідентичності через освіту в умовах воєнного стану і в мирний час. 2023. URL: <https://er.dduvs.edu.ua/bitstream/123456789/12586/1/32.pdf> (дата звернення: 20.11.2024).
36. Кривошеїн В., Денисенко Д., Балійчук В. Зміни в системі цінностей громадян України зі статусом внутрішньо переміщених осіб // *Науково-теоретичний альманах Грані*. 2024. Т. 27, № 2. С. 101–108. DOI: <https://doi.org/10.15421/172437>.
37. Кислинська Д. М., Мілорадова Н. Е. Цінності та ціннісні орієнтації в психологічних теоріях // *Вісник ХНПУ імені Г.С. Сковороди. Серія: Психологія*. 2016. Вип. 53. С. 64–73. URL: <https://dspace.univd.edu.ua/items/739ecaeb-6f82-4f9f-ba09-2b82b7aaf23f> (дата звернення: 20.11.2024).
38. Комарова В., Атаманюк З. Цінності сучасного українського суспільства // *Південноукраїнські наукові студії: програма та матеріали VI Всеукраїнської науково-практичної конференції студентів та молодих вчених (Одеса, 04–05 грудня 2023 р.)* / відпов. за вип. Петінова О. Б. Одеса, 2024. С. 30–32. URL: <http://dspace.pdpu.edu.ua/bitstream/123456789/18834/1/Комарова%2c%20Атаманиук.pdf> (дата звернення: 20.11.2024).

39. Korobanova O. Grupovі psihologіchnі fenomenі і zberezhenня mental'nogo zdorov'я u skladnih sotsialnih situatsіях // MHGC Proceedings. 2019. С. 90–96.
URL: <https://mhgc21.org/dataset-static/74/148/Korobanova.pdf> (дата звернення: 20.11.2024).
40. Василенко О., Квятковська К. А. Psihologіchnі problemi vnutrishnjo peremishчених осіб в Україні. 2023.
URL: <https://elar.khmnu.edu.ua/server/api/core/bitstreams/33856392-3a67-4681-af58-405a2055c5fd/content> (дата звернення: 20.11.2024).
41. Говоров Д. М., Томчук М. І. Порівняльний аналіз тривожності особистості у місцевих та внутрішньо переміщених осіб: PhD Thesis. КЗВО "Вінницька академія безперервної освіти", 2024.
URL: https://docs.academia.vn.ua/bitstream/handle/123456789/1757/Говоров%20Д.М._Томчук%20М.І..pdf?sequence=1&isAllowed=y (дата звернення: 20.11.2024).
42. Яніт О. Г. Специфіка ціннісних орієнтацій внутрішньо переміщених осіб / наук. керівник – к. психол. н. Ю. М. Сошина. Кривий Ріг: КДПУ, 2023. 35 с.
URL: <https://elibrary.kdpu.edu.ua/bitstream/123456789/7123/1/Яніт%20О.Г.%203ПП-19.pdf> (дата звернення: 20.11.2024).
43. Бажин Е., Голинка Е., Еткинд А. Опросник рівня суб'єктивного контролю (РСК). М., 1993.
44. Семків І. І. Адаптація методики Ш. Шварца "Портрет цінностей" українською мовою // Практична психологія та соціальна робота. 2013. № 1 (166). С. 12–28.
URL: https://scholar.google.com.ua/citations?view_op=view_citation&hl=uk&user=WRR9phoAAAAJ&citation_for_view=WRR9phoAAAAJ:4DMP91E08xMC (дата звернення: 20.11.2024).
45. Längle A., Orgler Ch., Kundi M. The Existence Scale. A new approach to assess the ability to find personal meaning in life and to reach existential fulfilment // European Psychotherapy. 2003. Vol. 4, № 1. P. 135–151.

АНОТАЦІЯ

У роботі розглянуто феномен суб'єктивного почуття свободи як складної інтегральної характеристики, що поєднує особистісні риси, ціннісні орієнтації та соціально-демографічні особливості, дозволяючи відобразити, як саме люди сприймають, переживають і інтерпретують свободу в умовах зміненої життєвої реальності. У контексті сучасних викликів, які очевидно істотно впливають на ієрархію цінностей і стратегії адаптації, ми звертаємо особливу увагу на групу вимушено переміщених осіб, що змушені змінювати бачення та сприйняття свободи, стабільності та автономії.

Отримані результати дозволили виявити, що вимушені переселенці частіше асоціюють свободу з безпекою й стабільністю, демонструючи менший акцент на самореалізації, тоді як місцеві жителі схильні сприймати свободу через призму соціальної активності й можливості впливати на оточення.. Робота має також практичне значення, оскільки результати дослідження можуть бути використані для розробки психологічних програм підтримки й реабілітації як для переселенців, так і для місцевого населення.

Ключові слова: суб'єктивне почуття свободи, особистісні особливості, ціннісні орієнтації, вимушено переміщені особи, "свобода від" та "свобода для", екзистенційна свобода.

ABSTRACT

This study examines the phenomenon of the subjective sense of freedom as a complex, integral characteristic that unites personality traits, value orientations, and socio-demographic features. It provides insights into how individuals perceive, experience, and interpret freedom in the context of altered life realities. In light of contemporary challenges that evidently reshape value hierarchies and adaptation strategies, particular attention is paid to internally displaced persons, who are compelled to reevaluate their understanding of freedom, stability, and autonomy.

The findings reveal that displaced individuals more often associate freedom with safety and stability, showing less emphasis on self-realization, whereas local residents tend to perceive freedom through the lens of social activity and their ability to influence the environment. This work holds practical significance, as the findings can be utilized to develop psychological support and rehabilitation programs for both displaced persons and the local population.

Keywords: subjective sense of freedom, personality traits, value orientations, internally displaced persons, "freedom from" and "freedom for" existential freedom.